

DOI: <https://doi.org/10.4312/keria.22.1.77-106>

Matej Petrič

Makrobijev ekskurz o rimskem koledarju (*Sat.* 1.12-16)

Zima leta 179/180 po Kr. Mračno nebo prekrivajo zlovešči temni oblaki, ko v cesarsko palačo, postavljeno nekje ob mejah Germanije, iz Rima prijezdi general Livij. Medtem ko se z grškim sužnjem Timonidom zaplete v pogovor o cesarjevem zdravju, ju skrivaj posluša Mark Avrelij, ki sredi Timonidovega zamotanega odgovora glasno pripomni: »There's a joke among the soldiers here about Timonides. They say 'Ask Timonides what day it is, and he'll lecture you on the history of the calendar.'«¹

Za razliko od med ljudmi še danes razširjenega prepričanja, da je Rim začel propadati že takoj po koncu republike ali pa – kar se je uveljavilo zahvaljujoč Gibbonovemu monumentalnemu delu o padcu cesarstva – po smrti Marka Avrelija, je sodobna historiografija pozne antike precej enotna v prepričanju, da se je pravi propad začel šele po smrti cesarja Teodozija. Če je torej premisa filma, iz katere izhaja gornji citat, do določene mere napačna, pa sama ideja, da so imeli Rimljani sredi vsesplošnega propada čas za tako nepomembne reči, kot so učene razprave o koledarju, nikakor ni napačna. Ravno iz tega obdobja zatona so se ohranila tri latinska dela, ki so vsaj v neki meri posvečena vprašanju, povezanim z antičnimi koledarji. Najzgodnejše izmed teh je Cenzorinovo delo *De die natali* iz leta 238, razvoj koledarja je v 4. stoletju na kratko opisal Solin v svojem delu *Polyhistor* oziroma *Collectanea rerum memorabilium*, najdaljši opis pa vsebuje dobrega četr tisočletja po smrti Marka Avrelija napisano delo *Saturnalia* izpod peresa enega največjih poznoantičnih latinskih avtorjev.

Pričujoči članek je v posvečen zadnjemu izmed naštetih del. Poleg umestitve pasusa o rimskem koledarju v same *Saturnalije* v prvi vrsti ponuja analizo

¹ Gre za film *The Fall of the Roman Empire* iz leta 1964 v režiji Anthonyja Manna. V glavni vlogah so poleg Sophie Loren nastopali Stephen Boyd (Livij), Alec Guinness (Mark Avrelij) in James Mason (Timonides).

Makrobijevega besedila. V okviru tega bom na kratko predstavil njegovega avtorja, vprašanje njegovih virov in njegovega vpliva na kasnejše avtorje.

1. MAKROBIJ

Podobno kot za številne antične avtorje tudi za Makrobija velja, da je o njem moč izluščiti le zelo skope podatke, ki jih prinašajo njegova dela.² Prva dilema se pojavlja že pri njegovem imenu, saj subskripcije njegovih del prinašajo dve varianti – *Ambrosius Theodosius Macrobius* in *Macrobius Ambrosius Theodosius*. Ker iz istih subskripcij izhaja, da je imel Makrobij rang rang *uir clarissimus et inlustris*, je jasno, da je bil pripadnik samega vrha poznoantične rimske elite. Vse do druge polovice 20. stoletja ni bilo povsem jasno, kdaj je Makrobij živel, a se ga je običajno datiralo v drugo polovico 4. stoletja. Da bi to datacijo lahko bolj precizirali, so filologi poskušali na podlagi *Teodozijevega zakonika* našega avtorja identificirati s katero izmed znanih poznoantičnih oseb s primernim imenom in rangom.³

Dolgo časa so se osredotočali na ime Makrobij in tako so na podlagi zakonov, naslovljenih na osebe z imenom Makrobij, identificirali tri možne kandidate za našega avtorja.⁴ Prvi je bil hispanski vikar v letih 399–400,⁵ drugi je bil leta 410 afriški prokonzul,⁶ za zadnjega pa je izpričano, da je bil leta 422 cesarjev komornik (*praepositus sacri cubiculi*).⁷ Iz Makrobijevih del je razvidno, da je imel sina Evstatija,⁸ zato zadnji izmed pravkar omenjenih Makrobijev ni primeren, saj so to funkcijo v pozni antiki opravlja evnuhi.⁹ Pri vikarju in prokonzulu pa gre najbrž za isto osebo, saj v tem času ni bilo neobičajno, da so senatorji nekaj let po vikarski službi postali še prokonzuli. Ker je bil sodeč po ohranjenih virih med opravljanjem funkcije afriškega prokonzula predčasno zamenjan (ali pa je celo umrl), ni verjetno, da bi lahko kasneje zasedal ustrezno visok položaj. Avtor Makrobij je bil, kot rečeno, namreč *uir clarissimus et inlustris*. Klarisimat je sicer dobil vsak, ki je bil član rimskega senata, ilustrisimat pa so aristokrati pridobili šele z zasedanjem višjih položajev v državni upravi, npr. kot pretorijanski prefekti ali konzuli. Poleg tega je znano prokonzulovo

2 Glej *testimonia* v Herzog in Lebrecht Schmidt, ur., *HLL* 6.1, §636, str. 521.

3 Zakoni v *Teodozijevega zakoniku* so bili poslani visokim rimskim uradnikom, ki so v njih tudi poimensko omenjeni, poleg tega vsebujejo tudi točno datacijo.

4 Za sledečo diskusijo glej Cameron, »Date and Identity of Macrobius«, in isti, *Last Pagans of Rome*, 231–239.

5 *CTh* 16.10.15, omenjen je tudi v 8.5.61.

6 *CTh* 11.28.6.

7 *CTh* 6.8.1

8 To omenja v uvodih *Saturnalij* in *Komentarja*, ki ju je posvetil svojemu sinu.

9 Cameron, »Date and Identity of Macrobius«, 25. Izmed poznoantičnih cesarjev je le pod Magom Maksimom položaj komornika za nekaj zasedal nekdo, ki ni bil evnuh (Zos., *Hist. nova* 4.37.2).

polno ime, Flavij Makrobij Maksimijan, kar še okrepi argument, da navedeni prokonzul ni ustrezen kandidat za našega avtorja.

Glede možnih kombinacij Makrobijevega imena danes obstaja konsenz, da je bilo njegovo pravilno ime Makrobij Ambrozij Teodozij.¹⁰ Alan Cameron je leta 1966 v prodornem članku¹¹ opozoril na dejstvo, da se je v pozni antiki na področju osebnih imen v primerjavi z republiko precej stvari spremenilo in da je bil za razliko od srednjega veka, v katerem so bili avtorji prvenstveno poznani po svojem prvem imenu, Makrobij v svojem času poznan po zadnjem imenu. Potemtakem je bilo med viri potrebno iskati osebo z imenom Teodozij. Na podlagi tega je prišel do sklepa, da je edini mogoč kandidat z ustreznim rangom nek Makrobij, ki je bil leta 430 pretorijanski prefekt Italije.¹²

V večji ali manjši meri so danes ohranjena tri njegova dela: najslabše (le v ekscerptih) je ohranjen spis *De uerborum Graeci et Latini differentiis uel societatibus*, bolje, a s precejšnjimi lakunami, so ohranjene *Saturnalijske*, v celoti pa so ohranjeni *Commentarii in Somnium Scipionis*. Drugače kot pri nekaterih drugih avtorjih, celo klasičnih, se dvomi o tem, da je *Saturnalijske* res napisal neki Makrobij, niso nikoli pojavili.¹³

Makrobij je bil torej ugleden senator, ki je zasedal najvišje položaje v rimski državi in se posledično gibal med smetano rimske aristokracije. Na to lahko sklepamo na podlagi izbire oseb, ki nastopajo v *Saturnalijskih* (več o tem spodaj) in na podlagi tega, da je svoje delo *De uerborum* posvetil nekemu Simahu, najbrž sinu vélikega rimskega govornika 4. stoletja, Kvinta Avrelija Simaha, ki je pripadal eni izmed najvplivnejših poznoantičnih senatorskih družin. Po drugi strani je bil tudi sam deležen podobnega posvetila – pesnik Avien mu je posvetil svoje *Basni*.

Na podlagi Cameronove identifikacije, ki ji danes večina pritrjuje, lahko trdimo, da je Makrobij *Saturnalijske* in *Komentar* napisal po leta 430.¹⁴ Točna datacija *Saturnalijskih* je pomembna za njihovo interpretacijo. V tem delu je namreč Makrobij predstavil idealizirano podobo poznoantične elite, katere najvidnejši pripadniki so si med istoimenskimi verskimi prazniki vzeli nekaj dni časa za razpravo o najrazličnejših vidikih rimske kulture. Prvenstveno so govorili o Vergiliju, v zvezi s katerim se je v zadnjem stoletju razširila teorija, da je njegova *Eneida* v pozni antiki za pogane predstavljala nekakšno sveto knjigo, torej

10 Cameron, prav tam, 26.

11 Prav tam.

12 Za pretorijanske prefekte se sicer običajno uporablja kratica PPO (*praefectus praetorio*). Kratica PVR, ki so bo nekajkrat pojavila, označuje funkcijo rimskega mestnega prefekta (*praefectus urbis Romae*).

13 Za razliko od – za naše pojme – tako temeljnih del kot sta Cezarjeva *Galska vojna* in ostanki vojaških biografij Kornelija Nepota, ki so ju v srednjem veku nekateri pripisovali Svetoniju in Pliniju.

14 V subskripcijah k obeh delih je omenjeno, da je bil avtor *uir inlustis*, Makrobij pa je ta rang pridobil šele leta 430 s pretorijansko prefekturo.

pendant Bibliji. Zaradi tega in zaradi dejstva, da so osebe iz Makrobijevega dela pogani, se je na podlagi napačne identifikacije njihovega avtorja sklepa- lo, da so bile *Saturnalije* napisane okrog leta 395 in da torej sodijo v obdobje državljanske vojne med Teodozijem in uzurpatorjem Evgenijem. Četudi je bil Evgenij, ki je pred svojo uzurpacijo opravljal poklic retorja, kristjan, je dolgo časa prevladovalo mnenje, da je ta vojna predstavljala kulminacijo verskih na- petosti, ki so se začele stopnjevati po Gracijanovi ukinitvi državnih subvencij za poganke kulte, kar je finančno spodkopalo rimsko poganstvo. Po tej inter- pretaciji so bile *Saturnalije* izraz bojevite poganke reakcije proti krščanstvu, v bistvu napad na samo krščansko kulturo in paradni primer kulturnega boja med pogani in kristjani iz 4. stoletju.

Novjša datacija *Saturnalij* v 4. desetletje 5. stoletja to interpretacijo se- veda temeljito spreminja. Danes je jasno, da je Makrobij pisal več desetletij po Teodozijevi formalni prepovedi poganke kultov in da so bili njegova »ciljna publika« pripadniki rimske aristokracije, ki je bila v njegovem času že praktično v celoti pokristjanjena.¹⁵ Na *Saturnalije* je treba torej gledati v drugi luči: gre predvsem za delo, ki ga je avtor napisal v pomoč svojemu sinu pri njegovi izobrazbi in ki ponuja idealizirano podobo rimske elite pretekle generacije. Prav tako je danes omajano prepričanje, nastalo zlasti na podlagi *Saturnalij*, da je bil sam Makrobij nujno pogan. V *Saturnalijah* pri opisih verske prakse sicer vedno uporablja sedanjik, vendar se obredi, ki jih opi- suje, v njegovem času že več desetletij niso izvajali in jih je sam poznal le iz pripovedovanja ali (verjetneje) iz knjig. Poleg tega bi bilo v primeru, da bi bile *Saturnalije* res zamišljene kot napad na krščansko vero, vsaj nenavadno, da v tem delu krščanstvo nikjer niti z eno samo besedo ni omenjeno. Poleg tega kar nekaj indicev kaže na to, da je Makrobij zavestno pisal za krščansko občinstvo in da je bil najbrž tudi sam kristjan¹⁶ – nenazadnje slednje potr- juje že dejstvo, da je sredi 5. stoletja pod krščanskimi cesarji zasedal visoke državne položaje.¹⁷

Pri zasnovi *Saturnalij* se je Makrobij zgledoval po Ciceronovem dialogu *O državi*, v katerem se skupina aristokratov malo pred smrtjo Scipiona Afri- čana (leta 129 pr. Kr.) zbere na njegovem domu in med latinskimi prazniki (*Feriae Latinae*) razpravlja o trenutnem stanju rimske države ter o idealni dr- žavni ureditvi. Povod za ta pogovor ponuja pojav dveh sonc, ki je naznanjal prihajajočo nesrečo. Konec *Države*, ki ga je Cicero v pasusu, poznanem pod imenom *Scipionove sanje*, tematsko ponovno navezal na začetna astronomska

15 Temeljno delo o pokristjanjenju rimske elite je Salzman, *The Making of a Christian Aristocracy*.

16 V *Sat.* 1.16.6 so omenjeni *pagani itemque rustici*, v *Sat.* 1.15.21 pa, da so ide *religiosae, id est deuitandae*. Oboje kaže, da ni bil pogan oziroma da je vsaj pisal za občinstvo, ki je potrebovala razlago določenih pojmov, ki so s širitvijo krščanstva spremenili svoj pomen. Podobno se v kontekstu Kronosove kastracije očeta (*Sat.* 1.8.6) uporablja izraz *pudenda*.

17 Za kristjana ga imata tako Cameron kot Kaster, Jones, *Between Pagan and Christian*, 151, je bolj zadržan in ga vidi kot pohana.

vprašanja, je Makrobiju služil kot podlaga za drugo njegovo delo, namreč za *Komentar Scipionovih sanj*.

Saturnalijske so na nek način podobne Ciceronovi *Državi*, a se od nje tudi precej razlikujejo.¹⁸ Medtem ko se Cicero ukvarja pretežno z rimsko zgodovino in moralno-filozofskimi vprašanji (npr. z vlogo pravičnosti pri vladanju ali z vzgojo otrok), se Makrobij namenoma ukvarja z manj visokoletečimi temami. V *Saturnalijah* se sicer zvrsti cela plejada najrazličnejših tem – od vprašanja pravilnega genetiva plurala samostalnika *Saturnalia*, prek šal znanih Rimljanov, vprašanj, povezanih s tradicionalnimi kulti, dilem o Vergilijevi izvirnosti, pa vse do še danes nerazrešenega problema, ali je bila prej kura ali jajce – vendar je vse to povezano z rimsko literaturo in ne z »realnim življenjem«, ki je skrbelo Cicerona. *Saturnalijske* so kratka delo, posvečeno antikvarnim temam, katerega poglobitveni cilj je bil, da bi imeli avtorjev sin in drugi pripadniki rimske elite na voljo zgoščeno znanje o literarnih temah, za katerega se je pričakovalo, da ga posedujejo ter ga znajo v primernih trenutkih tudi izkazati. Po drugi strani je bil prvenstven Ciceronov cilj pri pisanju *Države* ta, da bi rimski državljani delovali v skladu s pravičnostjo in se aktivno in načrtno ukvarjali s politiko ter tako skrbeli, da bo imela rimska država dobro ureditev in da bo dobro delovala.

2. DRAMATIS PERSONAE

V skladu s tem ciljem v Ciceronovi *Državi* nastopajo najrazličnejši pripadniki rimske elite, od pravnikov do aristokratov in vojskovodij. Podobno mešanico oseb, a tokrat brez vojakov, ponujajo tudi *Saturnalijske*. Makrobij jih označi (*Sat.* 1.1.1) kot *Romanae nobilitatis proceres doctique alii* – gre torej za mešanico senatorjev in »učenih ljudi«. Za razliko od Cicerona Makrobij v tem delu ne predvidi osrednje figure, oziroma je lik Pretekstata, ki na neki način nadomešča Scipiona Afričana, v nadaljevanju dela precej manj v ospredju.¹⁹ Celotne *Saturnalijske* so napisane kot pogovor, ki se začne 16. decembra na predvečer praznika saturnalij in potem traja še tri dni do 19. decembra. Udeležence vsak dan na svojem domu gosti eden izmed uglednih aristokratov, ki sodelujejo v pogovoru – 16. in 17. decembra je to Vetij Agorij Pretekstat, 18. decembra Virij Nikomah Flavijan, 19. pa Kvint Avrelj Simah. Dialog se po Ciceronovem zgledu odvija malo pred smrtjo Pretekstata, leta 382 ali 383.²⁰

18 Da je bil Makrobiju Cicero še posebej pri srcu, kaže tudi dejstvo, da je tudi za podlago *Komentarja* vzel njegov spis *O državi*.

19 Pri Ciceronu je glavni govornik, ki ga ostali neprestano sprašujejo za mnenje, Scipion Afričan.

20 Pretekstat je umrl konec leta 384. Datacija sicer ostaja negotova. Kaster, zadnji urednik *Saturnalij*, ga datira »ok. 383« (*Macrobius: Saturnalia*, xxiv-xxv), Alan Cameron pa v povezavi z Gracijanovimi protipoganskimi ukrepi predlaga leto 382 (*Last Pagans of Rome*, 258).

Kdo torej nastopa v *Saturnalijah*? Vseh oseb je 15, a jih v samem pogovoru sodeluje le 13, saj je ves dialog po Platonovem zgledu povzet kot *flashback*.²¹ Na začetku *Satrunalij* malo pred agonalijami, ki so se praznovale 9. januarja, Decij sreča Postumijana, ki je bil na pogovore sicer povabljen, a se jih ni mogel udeležiti zaradi pravniških obveznosti (1.2.1–7). Vsebinsko le-teh je njemu 25. decembra – *solstitiali die* – povedal Evzebij, eden izmed udeležencev, Postumijan pa jo je nato januarja obnovil Deciju.

Vse osebe iz *Saturnalij* so resnično obstajale. O *Postumijanu* ni veliko znane, niti njegovo celotno ime,²² a gre za zelo zaposlenega pravnika,²³ ki je bil morda vnuk Rufija Voluzijana, konzula leta 314.²⁴ Pri *Deciju* gre za Cecino Decija Albina Juniorja, kasnejšega guvernerja Kampanije (397/8) in rimskega mestnega prefekta (402).²⁵ Ostaja torej 13 oseb, ki so se dejansko udeležile pogovora, ki je predstavljen v *Saturnalijah*. Najbolj prominentni so trije senatorji, na katerih domovih se je pogovor odvijal. To so:

- Vetij Agorij *Pretekstat*, guverner Ahaje 362–64, PVR 367–8, PPO Ilirika in Afrike 384 in *consul designatus* za leto 385;
- Virij Nikomah *Flavijan*, afriški vikar 377, *quaestor sacri palatii* 388/90, PPO Ilirika in Italije 390–92, 393–394, konzul 394;
- Kvint Avrelj *Simah*, guverner Afrike 373, PVR 384–5, konzul 391.

Ostali (manj prominentni) senatorski udeleženci so Publilij Cejonij *Cecina Albin*, guverner Numidije v 60. letih 4. stoletja in Decijev oče,²⁶ Cejonij *Rufij Albin*,²⁷ PVR 389–91, *Avien*, pesnik, čigar družina naj bi izvirala od Mesale Korvina (konzul 31. pr. Kr.) in ki je Makrobiju posvetil svoje *Bajke*, ter *Evangel*, o katerem ni veliko podatkov.²⁸ V kategorijo *doctique alii* sodijo grški filozof *Evstatij*, grški učitelj retorike *Evzebij*,²⁹ rimski gramatik *Servij*, zdravnik *Dizarij* ter *Hor*, upokojeni boksar, ki je po koncu športne kariere postal filozof.

21 Enako velja za Ciceronovo *Državo* – pogovor, ki je predstavljen v njej, naj bi eden izmed udeležencev naknadno obnovil za Cicerona in njegovega brata Kvinta.

22 Podatki o osebah so vzeti iz Kaster, *Macrobiius: Saturnalia*, xxvi–xxxvi, dostopni pa so tudi v PLRE I in II.

23 *Sat.* 1.2.1: *hora omnino reperiri nulla potest, quin tuorum clientium negotia uel defendas in foro uel domi discas.* »Sploh je ni ure, ko ne bi primerov svojih strank branil na forumu ali pa jih preučeval doma.«

24 To izhaja iz *Lib. Ep.* 1036. Za Postumijana cf. PLRE I, 718–19 (*Postumianus* 3).

25 PLRE I, 35–36 (*Caecina Decius Albinus Iunior* 10).

26 PLRE I, 34–35 (*Publilius Ceionius Caecina Albinus* 8). Obstaja možnost, da je bil brat Rufija Albina, čeprav Makrobij tega ne omenja.

27 PLRE I, 37–38 (*Ceionius Rufius Albinus* 15).

28 Vsekakor je napačno starejše mišljenje, da gre (že samo zaradi njegovega imena) za kristjana, ki je glavni antagonist. Šlo je za pogana, ki ga je Makrobij zato izbral za vlogo najbolj nadležnega gosta, ker se oseba s tem imenom v Simahovih pismih (*Ep.* 6.7) pojavi kot nek silen nasprotnik Flavijana Mlajšega.

29 PLRE I, 304 (*Eusebius* 20).

Po kakšnem ključu je Makrobij izbral te osebe? Ker je Cicero v *Državi* prikazal »Scipionov krog«, torej skupino učenih Rimljanov, ki naj bi se zbirali okrog Scipiona in z njim tudi prijateljevali, je dolgo veljalo, da je Makrobij v *Saturnalijah*, v katerih je večjo vlogo kot eden izmed gostiteljev igral Simah, ovekovečil t. i. »Simahov krog«, torej skupino vnetih poganov, ki naj bi si pod vodstvom Simaha, za katerega je znano, da se je zavzemal za vrnitev oltarja boginje Zmage v rimsko senatno kurijo, prizadevali zoperstaviti krščanstvu in ki naj bi nastopali kot zagovorniki poganstva v kulturnem boju 4. stoletja.

Če pustimo ob strani dejstvo, da gre pri prvem za Ciceronovo literarno invencijo, pri slednjem pa za izum filologov 19. in 20. stoletja, lahko potrdimo, da je veliko udeležencev resnično znanih tudi iz Simahovih pisem. Izmed teh sta Pretekstat (Symm. *Ep.* 1.44–55) in Flavijan (*Ep.* 2.1–91) najvidnejša Simahova korespondenta, v njegovih pismih pa prav tako najdemo tudi Servija (*Ep.* 8.60), Hora (*Ep.* 2.39), Dizarija (*Ep.* 3.37, 9.44), Evangela (*Ep.* 6.7) in Decija (*Ep.* 7.35–41).³⁰ Vse osebe, ki nastopajo v *Saturnalijah*, so bile v Makrobijevem času že pokojne,³¹ poleg tega zaradi časovne oddaljenosti – delo je bilo napisano 50 let po dramatičnem datumu – Makrobij ljudi, o katerih piše, niti ni osebno spoznal, zato ne more veljati, da tu predstavlja krog ljudi, s katerimi je bil Simah v resnici tesno povezan. Iz njegovih pisem je razvidno, da so bili z izjemo Pretekstata in Flavijana ostali zgolj bežni znanci, če sploh, s katerimi Simah ni prijateljeval. Te osebe je Makrobij najbrž vključil le kot poklon očetu svojega prijatelja Kvinta Memija Simaha. V mislih je potrebno imeti tudi dejstvo, da glavne vloge v *Saturnalijah* ne igra Simah, ampak Pretekstat, kar bi bilo nenavadno, če bi Makrobij resnično želel predstaviti nekakšen Simahov krog.

Izbire oseb tako ni pogojevalo članstvo v nekakšnem tovrstnem krogu, pač pa nekaj drugega: po eni strani gre vsaj pri določenih za znane Rimljane iz nedavne preteklosti, katerih sloves je bil trden tudi v Makrobijevem času, veliko pomembnejše pa je dejstvo, da gre večinoma za osebe, katerih potomci so bili vidni predstavniki rimske elite v zgodnjem 5. stoletju. Makrobij je njihove prednike v dialog vključil kot poklon svojim sodobnikom in prijateljem.³² Nikomah Flavijan, ki se je ob koncu življenja kompromitiral s sodelovanjem z uzurpatorjem Evgenijem, zaradi česar je po njegovem porazu storil samomor, je bil leta 431 (torej v času, ko so nastale *Saturnalije*) politično rehabilitiran.³³ Poleg tega je njegov sin Nikomah Flavijan Mlajši, ki je prav tako sodeloval z Evgenijem, po spreobrnitvi v krščanstvo leta 395 ob Simahovi intervenciji lahko nadaljeval svojo kariero in v letih 431–2 zasedal položaj PPO Italije, Ilirika in Afrike, zato vključitev njegovega očeta kot prominentnega pogana prejšnje dobe ni mogla

³⁰ Symm. *Ep.* 7.35–41.

³¹ Cameron, *Last Pagans of Rome*, 246–47.

³² Prav tam, 259–262.

³³ CIL 6.1783 = ILS 2948.

biti sporna ali provokativna.³⁴ Simahovemu sinu Kvintu Memiju Simahu je Makrobij posvetil svoje delo o latinskem in grškem glagolu; Rufij Voluzijan, sin Rufija Albina, je bil leta 429 PPO Italije; Decijev sin Cecina Decij Aginatij Albin je zasedal več pomembnih položajev v 5. stoletju, med drugim je bil PVR 414 in 426, kasneje tudi PPO in redni konzul leta 444; Postumijanov potomec Rufij Pretekstat Postumijan je bil konzul leta 448 in morebiti v sorodu s Pretekstatom iz *Saturnalij*; Avien je bil ded ali prastric Genadija Aviena, konzula leta 450.

3. SATURNALIJE

Multas uariasque res so besede, s katerimi se začenjajo *Saturnalije* in ki nakažujejo pestrost obravnavanih tem. Makrobij, ki v uvodu jasno zapiše, da je delo sestavil predvsem z namenom izboljšanja sinove izobrazbe (Praef. 1–2), je tudi eden bolj odkritih antičnih avtorjev glede virov, ki jih je pri pisanju uporabil, saj brez zadržkov priznava, da jih je pogosto dobesedno prepisal.³⁵ Svoje početje primerja s čebelami, ki letajo od cveta na cvet in nato različne sokove, ki so jih nabrale, zmešajo skupaj v med (Praef. 5). Rezultat tega postopka je delo, ki resnično ponuja pravo zakladnico tem, obenem pa mu simpoziastična oblika daje značaj zaključene celote – za razliko od npr. Gelijevih *Atiških noči* (ki jih je Makrobij sicer obširno uporabljal in citiral), ki imajo bolj značaj skupka posameznih precej nepovezanih anekdot in kuriozitet.

V ilustraciji navajam kratek povzetek vsebine:³⁶ na predvečer saturnalij se udeleženci zberejo pri Pretekstatu in najprej razpravljajo o rimskem dnevu, kar jih privede do razprave o arhaizmih (glavno vprašanje je, kateri genitiv samostalnika *Saturnalia* je ustrezen, oblika na *-ium* ali na *-orum*). Drugega dne se pogovora udeležijo tudi nepovabljeni gostje Hor, Dizarij in Evangel, ki je glavni antagonist dela in ki s svojo kritiko drugih udeležencev večkrat omogoči obširno obravnavo različnih tem. Sledi razprava o prazniku saturnalij, kar udeležence po krajšem ekskurzu o tem, da so tudi sužnji ljudje, privede do obravnave rimskega koledarja. Temu sledi najdaljši »prispevek« prvega dne, Pretekstatov ekskurz o solarni teologiji, ki je v sodobni literaturi pogosto navajan kot paradigmatična predstavitev poznoantičnega poganskega monoteizma.³⁷ Med pogovori prvega

34 PLRE I, 345–7 (*Nicomachus Flavianus 14*).

35 *Sat.* Praef. 4. To sicer ne pomeni, da Makrobij bralca tudi vedno obvesti, da je nek pasus citat. Zlasti to velja za dele, ki jih je vzel iz Avla Gelija in Plutarha.

36 Cf. Kaster, *Macrobius: Saturnalia*, il-liii.

37 *Sat.* 1.17–23. V svojem govoru Pretekstat dokazuje, da so številni tradicionalni bogovi zgolj manifestacije vrhovnega boga Sonca. Na ta govor je treba gledati v luči Makrobijevega zanimanja za antikvarne zadeve. Pretekstat je sicer bil član več svečeniških kolegijev, a ta govor ne more odražati njegovega dejanskega verskega prepričanja. Po eni strani je ohranjenih več pisem, ki mu jih je poslal Simah in v katerih je Pretekstat prikazan kot vse kaj drugega kot vnet pogan, po drugi strani pa je znano, da je bil Pretekstat tudi svečenik v kultu boga Mitra, ki je bil resnično povezan s soncem, a Makrobij ravno Mitra nikjer niti ne omeni.

dne nato prevladujejo razne šale in bistrourni dovtipi znanih Rimljanov. Drugi in tretji dan sta tako rekoč v celoti posvečena Vergiliju. Poleg tega vsebuje drugi dan še pogovor o religiji (sicer tudi v povezavi z Vergilijem) in razkošju, tretji dan, za katerega se je Makrobij v veliki meri oprl na Plutarha, pa vsebuje razprave o vprašanih, povezanih z gostijami, med drugim tudi tisto o kuri in jajcu.

Delo danes obsega 7 knjig in je ohranjeno s precejšnjimi lakunami. Manjkata konec 2. in začetek 3. knjige, ki ima tudi daljšo lakuno sredi besedila. Izgubljena sta tudi začetka 4. in 7. knjige, slednji manjka konec. Kako velik del besedila je izgubljen, pove dejstvo, da zadnja kritična izdaja³⁸ obsega slabih 500 strani, po besedah njenega urednika pa manjka za kar 300 strani besedila.³⁹ Kot smo videli, obsega dogajanje predvečer in tri dneve praznikov. Predvečer in prvi dan sta zajeta v knjigah 1–2, drugi dan v 3. knjigi, tretji dan pa v knjigah 4–7. Delitev besedila na 7 knjig sicer ne odraža Makrobijeve želje. Četudi najstarejši ohranjeni rokopisi *Saturnalijs* izvirajo iz 9. stoletja, se namreč struktura sedmih knjig prvič pojavi šele v italijanskih rokopisih iz 15. stoletja. Nekaj problematičnih subskripcij iz starejših rokopisov napeljuje na misel, da je bilo prvotno besedilo razdeljeno po dnevih, torej v tri večje knjige, možna je tudi hipoteza, da je Makrobij po zgledu Ciceronove *Države* svoje delo razdelil na 6 knjig – torej sta po dve knjigi zajemali en dan.⁴⁰

V pozni antiki in srednjem veku je bil Makrobij eden izmed avtorjev, ki so jih precej brali, kar pa ne pomeni, da so enak odmev dosegla vsa njegova dela. Spis o latinskem in grškem glagolu je ohranjen le v ekscerptih, kar pomeni, da v srednjem veku ni bilo posebej razširjeno ali brano delo,⁴¹ *Komentar* pa se je ohranil v 230 rokopisih in je bil delo, po katerem je bil Makrobij kasneje najbolj poznan. *Saturnalijs* vse do renesanse nikoli niso imele takega odmeva in so ohranjene v 113 rokopisih. Z renesanso in povečanim zanimanjem za razne kuriozitetne in realne iz antičnega sveta se je njihov status dvignil in postale so dosti bolj brano delo.⁴²

4. EKSKURZ O KOLEDARJU

Prva knjiga *Saturnalijs* je sestavljena iz več tem, ki organsko prehajajo iz ene v drugo. Po uvodu začnejo udeleženci premišljevati o prazniku saturnalijs. Vprašanje, koliko časa trajajo oziroma kdaj se začnejo, ponuja izhodišče za predavanje o rimskem dnevu (1.3). Po zaključku tega se pogovor pod vplivom

38 Kasterjeva izdaja v seriji *Oxford Classical Texts*.

39 Kaster, *Macrobia Ambrosii Theodisii Saturnalia*, vii op. 3.

40 Kaster, *Macrobius: Saturnalia*, xlvii op. 43.

41 Hüttig, *Macrobius im Mittelalter*.

42 Za podatke o rokopisih glej Reynolds et al., *Texts and Transmission*, 222–224. Zgodnji odmev *Saturnalijs* pri humanistih nam ponuja Petrarkovo delo *Rerum memorandarum libri*, v katerih so *Saturnalijs* eden glavnih virov za poglavje o antičnih šalah in anekdotah, povezanih z Avgustom in Ciceronom.

imena praznika preusmeri na vprašanje nekaterih arhaizmov v latinščini (1.4.1–1.5.10). Ko je to razjasnjeno, je predvečera praznikov konec. Naslednji dan se pogovor začne z vprašanjem izvora saturnalij (1.7.14–1.10.23), kar udeležence nato napelje k analizi rimskega koledarja (1.12–16). Ker obravnava koledarja vsebuje številna božanstva, Pretekstat jutranjo razpravo⁴³ zaključi s predavanjem o solarni teologiji.

Ekskurz o koledarju je torej razdeljen na dva dela: v prvem je obravnavana najkrajša koledarska časovna enota, dan, v drugem, mnogo daljšem, pa vprašanja koledarja kot celote. Prvi del (1.3) je zaradi kratkosti relativno enoten, drugega pa je moč razdeliti na več manjših enot:

- Kronološka obravnava koledarja (1.12.1–1.15.3)
 - Druga ljudstva (1.12.2)
 - Rimljani – Romulovo leto (1.12.3–4)
 - 10 mesecev od marca do decembra (1.12.5–37)
 - Obnova Romulovega leta (1.12.38)
 - Neskladje s solarnim letom (1.12.39)
 - Numovo leto (1.13.1–8)
 - Interkalacija (1.13.9–15+1.13.20–21)
 - Cezarjeva reforma (1.14.1–15)
 - Egipčansko leto (1.15.1–3)
- Posebni dnevi v rimskem koledarju (1.15.4–1.16.36)
 - Kalende, none, ide (1.15.4–22)
 - Razni praznični dnevi (1.16.1–20)
 - Dies postridiani* in drugi slabi dnevi (1.16.21–27)
 - Nundine (1.16.28–36)
- Zaključek ekskurza o koledarju (1.16.36–44).

Predavanje o rimskem dnevu (1.3) predstavlja prvo temo, s katero so se ukvarjali udeleženci. Rufij Albin je po prihodu vseh povabljenih gostov definiral temo pogovora prihodnjih treh dni: *nec enim ulla alia de re quam de doctis quaestionibus colloqui aut nobis aut his potest esse iucundius*.⁴⁴ Prva izmed *doctae quaestiones* se je povsem v stilu takšnih dialogov pojavila še pred prihodom vseh gostov, zato mora gostitelj prvih dveh srečanj, učeni Pretekstat, na prošnjo Cecine ponoviti že načeto temo: *oportet eum inter nos sermonem fuisse, quoniam dies crastinus festis Saturnalibus dicatis initium dabit, quando Saturnalia incipere dicamus, id est quando crastinum diem initium sumere existimemus*.⁴⁵

43 2. knjiga se začne s popoldanskim pogovorom prvega dne, torej vsebuje 1. knjiga pogovore, ki so se odvijali dopoldne.

44 »Za nas in za te, ki so ravnokar prišli, ne more biti nič prijetnejše kot pogovor o učenih zadevah.« (1.2.17)

45 »Ker se jutri pričinja praznik saturnalij, se moramo pogovoriti, kdaj se začenjajo saturnalije, to je, kdaj menimo, da se pričinja jutrišnji dan.« (1.2.19)

Tako se torej začne prvo predavanje iz *Saturnalij*. Izrecno uporabljam besedo *predavanje*, saj gre v tem delu, ki je sicer sestavljeno v obliki dialoga, dejansko za skupek predavanj, ki tematsko prehajajo iz enega v drugo in ki jih ima vedno zgolj eden izmed udeležencev. Intervencije ostalih imajo precej omejen smoter in so primarno namenjene temu, da govorca ali koga drugega prepričajo v razkaz svojega znanja o določeni temi. Da iz tega izvirajoče predavanje ne bi učinkovalo kot predolg monolog, običajno nekdo izmed ostalih udeležencev pogovora izrazi svoje nestrinjanje s kakšno točko ali si zaželi obravnave še kakšnega drugega vidika ponujene snovi, kar dolg monolog razbije na dva ali več delov. Po koncu predavanja vsi prisotni izrazijo svoje občudovanje veliki učenosti govorca. Če se kdo z njim ne strinja (običajno Evangel), to služi zgolj za prehod k novi temi.

V obeh pasusih o rimskem koledarju je ta postopek lepo viden. Do obravnave rimskega dneva pride takoj zatem, ko se vsi udeleženci zberejo na Pretekstatovem domu. Cecina Albin želi izvedeti, o čem so se pogovarjali ti, ki so prvi prišli, zato mu Pretekstat pove, da so načeli vprašanja dneva, in hkrati določi Cecino za prvega predavatelja: *uerum quia te quidquid in libris latet inuestigare notius est quam ut per uerecundiam negare possis, pergas uolo in medium proferre quicquid de hoc quod quaerimus edoctum tibi comprehensumque est.*⁴⁶ Cecina, ki je očitno veljal za nekakšnega knjižnega črva, pristane na Pretekstatovo prošnjo. Iluzije, da gre pri vsebini dobršnega dela teh predavanj za stvari, ki bi bile udeležencem neznanne, Makrobij niti ne poskuša vzpostaviti. Kot pravi Cecina: *superfluum uideo inter scientes nota proferre. sed ne quis ...*⁴⁷ Sledi štiri strani dolgo neprekinjeno predavanje, ki se končuje z zaključkom *ergo noctu futura, cum media esse coeperit, auspiciam Saturnaliorum erit, quibus die crastini mos inchoandi est.*⁴⁸ Ta stavek ponovno služi kot uvod v novo temo. Ker enega izmed prisotnih, Aviena, zmoti *nouitas* izrazov *noctu futura* in *die crastini*, se pogovor preusmeri na vprašanje o določenih arhaizmi in dvojnih oblikah v latinščini.

Nič drugače ni tudi v daljšem delu, ki obravnava vprašanje koledarja. Pred tem pasusom je Pretekstat zbranim predaval o raznih posebnostih, povezanih s praznikom saturnalij. Ob zaključku svojega govora omeni, da saturnalije sicer trajajo sedem dni, a da to ne pomeni, da na nobenega od teh dni ne potekajo pravni posli, kar je bilo *aliis adsertionibus ab his probatum est qui rationem anni mensium dierumque et ordinationem a C. Caesare digestam plenius retulerunt.*⁴⁹ Zaradi tega Simah spodbudi Pretekstata k

46 »Ker predobro poznaš vse, kar se skriva po raznih knjigah, da bi lahko z lažno skromnostjo odbil našo prošnjo, te prosim, da poveš, kar veš o tem, po čemer te sprašujemo.« (1.2.20)

47 »Sicer se mi zdi odveč, da bi podučeni govornik o znanih rečeh, pa vendar ...« (1.3.1)

48 »Saturnalije, ki se imajo navado začeti z jutrišnjim dnem, se bodo torej pričele nocoj popolnoči.« (1.3.16)

49 »Tisti, ki so bolj podrobno obravnavali Cezarjevo ureditev leta, mesecev in dni, so to podkrepili tudi z drugimi trditvami.« (1.11.50)

razpravi o letu, pri čemer se ponovno jemlje za samoumevno, da udeleženci te stvari že spoznajo, a naj bi jih bilo vseeno koristno obnoviti.⁵⁰ Pretekstat mu ustreže in ko konča z obravnavo Cezarjeve reforme, se v pogovor vključi Hor, *outsider* iz Egipta, ki seveda ne pozna raznih posebnih dni, ki jih je Pretekstat omenil, kar služi kot povod za drugi del razprave.⁵¹ Ponovno je v zraku prepričanje, da ljudje, ki jih je Makrobij označil kot *iure ciuitatis nostrae lumina* (1.2.16), sicer že poznajo vse finese rimskega koledarja, a se o njih vendarle splača razpravljati – *non solum tibi, Hore, cum sis Aegyptio oriundus, sed ne nobis quidem quibus origo Romana est erubescendum puto quaerere quod quaesitu dignum omnes ueteres putauerunt*.⁵²

Po eni strani Makrobij sledečo obravnavo posebnih koledarskih dni upravičuje z antikvarsko naklonjenostjo starejšim republikanskim avtorjem, po drugi strani pa je v ozadju predavanja tudi neizrečen razlog, namreč da so zaradi pokristjanjenja rimske elite (in s tem tudi javnega življenja), do česar je prišlo v drugi polovici 4. stoletja, proti sredini 5. stoletja ti dnevi v veliki meri predstavljali relikv poganske preteklosti, katerih verske konotacije so se najbrž že precej zabrisale. Nekateri dnevi, ki so bili izrazito vezani na pogansko religijo, v praksi tudi niso več obstajali in se ljudje njihovega pomena in funkcij niso mogli naučiti drugače kot iz knjig. Obenem so bili rimski klasiki, ki jih krščanstvo nikoli ni moglo nadomestiti ali izpodriniti, polni omemb takšnih posebnih dni, za pripadnike rimske elite pa se je pričakovalo, da so o tem posedovali primerno znanje. Razpravo o posebnih dneh (1.15.4–1.16.36) je torej treba gledati v luči didaktičnih ciljev, ki si jih je Makrobij zadal s *Saturnalijami*.

4.1 RIMSKI DAN

Ekskurz o rimskem dnevu je relativno kratek, saj obsega le štiri strani. V veliki meri temelji na poglavju iz Avla Gelijsa, ki je posvečeno različnim definicijam dneva.⁵³ Tega je Makrobij stilistično rahlo spremenil (in tvori *Sat.* 1.3.1–11) in mu dodal pasus (1.3.12–15) o delih dneva. Ta ima prvotno verjetno vsaj delno podlago v dveh odsekih Varonovega spisa *O latinskem jeziku*,⁵⁴ a ga je

50 *Pergin Praetextate eloquio tam dulci de anno quoque edisartare, antequam experiaris molestiam consulentis, si quis forte de praesentibus ignorat quo ordine uel apud priscos fuerit uel certioribus postea regulis innouatus sit.* »Mar ne bi, Pretekstat, na svoj prijeten način kar nadaljeval tudi z obravnavo leta, še preden te bomo zasuli z vprašanji. Kdo izmed tu prisotnih morebiti ne ve, kako je bilo leto urejeno v davnini in po kakšnih zanesljivih pravilih je bilo kasneje preurejeno« (1.12.1)

51 *Sat.* 1.15.3.

52 »Menim, Hor, da tako kot zate tudi za nas velja, da nas prav nič ne sme biti sram, če bomo preiskali, kar se je starim zdelo vredno preiskovanja.« (1.15.4)

53 Gell. *NA* 3.2.

54 Varro, *Ling.* 6.4–7 in 7.77–79.

Makrobij najbrž vzel in preuredil iz Cenzorina,⁵⁵ ki sicer vsebuje tudi nekaj podatkov, ki jih o različnih definicijah dneva navajata Makrobij in Avel Gelij.⁵⁶ Možen prvotni vir za nekatere od podatkov, ki jih je Makrobij prevzel od Avla Gelija, bi bil lahko Svetonijev *Pratum*.

Makrobij v *Saturnalijah* teh virov sam sicer ne navaja. Za podlago razprave o definicijah dneva naj bi mu po lastnih besedah (prepisanih iz Avla Gelija) služilo Varonovo delo *Res humanae*,⁵⁷ delno tudi pravnik Kvint Mucij Scevola in pesnik Vergilij. Četudi o ohranjenosti vsaj nekaterih Varonovih spisov v pozni antiki ne gre dvomiti – nenazadnje sta jih v svojih deli obširno uporabila Laktancij in Avguštin, ki je bil Makrobijev sodobnik –, pa ni verjetno, da bi jih vsaj v tem primeru Makrobij šel tudi sam brat. V zadnjem pasusu (1.3.12–15) razen *Zakonika XII plošč* ni omenjen noben vir, a je besedilo bolj kot ne identično s Cenzorinovim, kar pomeni, da je Makrobij prilagodil pasus iz Cenzorina ali pa neko neohranjeno delo, ki je služilo kot vir za oba avtorja.

Za to, kaj točno obsega en dan oziroma kdaj se začenja, najbrž že od uvedbe koledarja oziroma natančnejšega spremljanja dni v letu obstajajo različne definicije. Tudi danes bi verjetno lep del ljudi v okoliščinah, ki imajo neformalni značaj, rekel, da se dan začne s sončnim vzhodom oziroma zjutraj, med tem ko se uradni dan seveda začenja opolnoči. V antiki ni bilo nič drugače – obstajalo je, vsaj pri Rimljanih, neskladje med *dies naturalis* in *dies ciuilis*. Makrobij, zanimivo, nanj izrecno ne opozori in oznako *dies ciuilis* uporabi šele ob koncu pasusa o definicijah dneva, ko mu Vergilijev citat iz Eneide⁵⁸ služi za misel, da (*Vergilius*) *his enim uersibus diem quem Romani ciuilem appella-uerunt a sexta noctis hora oriri admonet*.⁵⁹ Po drugi strani Cenzorin v svojem opisu dneva takoj na začetku omeni, da je dan *partim naturalis partim ciuilis* in da je »*dies naturalis*« *tempus ab exoriente sole ad solis occasum*.⁶⁰

Čeprav Makrobij omenja tudi običaje drugih ljudstev (1.3.2–5) – npr. da se za Atence dan začne po sončnem zahodu in traja do naslednjega zahoda, za Babilonce je prav obratno mejnik sončni vzhod, za Umbre pa poldan – se razumljivo najbolj posveča rimskemu civilnemu dnevu, ki se začenja opolnoči.⁶¹ V podkrepitev tega navaja nekaj zgodovinskih primerov (1.3.6–11): Rimljani so imeli dnevne in nočne obrede (*sacra diurna* in *sacra nocturna*), pri čemer za tiste nočne obrede, ki so se opravljali po polnoči, velja, da spadajo k naslednjemu dnevu; za magistrate velja omejitev, da morajo izpeljati avspicije

55 Cens. 24.

56 Cens. 23.

57 Sat. 1.3.2: *M. Varro in libro Rerum humanarum quem de diebus scripsit ...* Gre za 16. knjigo.

58 Verg. A. 5.738–39.

59 »S temi besedami Vergilij opozarja na to, da se dan, ki ga Rimljani imenujejo civilni, začenja v šesti nočni uri.« (1.3.10)

60 Cens. 23.2. »Čas od sončnega vzhoda do sončnega zahoda.«

61 Po rimskem zgledu se še danes uradno dan začenja opolnoči.

o neki stvari in to stvar potem narediti v istem dnevu, kar velja tudi v primeru, ko so bili avspiciji izpeljani po polnoči, sama stvar pa uresničena tistega dne po sončnem vzhodu; omenjene so omejitve ljudskih tribunov, ki ne smejo biti iz Rima odsotni več kot en dan. Najbolj svojstven argument je trditev pravnika Scevole, povezana z zakonskimi zadevami,⁶² serija argumentov pa se zaključuje z že omenjenim Vergilijevim citatom, ki vsemu skupaj daje še sankcijo največjega rimskega pesnika.

Zadnji del, torej pasus o imenih za dele dneva (1.3.12–15), je po eni strani Makrobiju najbrž ugajal zaradi njegove afinitete do jezikoslovja, po drugi strani pa ponovno sodi v kategorijo stvari, ki jih mora poznati vsak spodoben aristokrat. V zgoščenem opisu je namreč ponujenih kar 11 imen za dele dneva, začenši z *mediae noctis inclinatio* pa vse do *intempesta* (sc. *nox*).⁶³ Ta del vsebuje tudi več etimoloških razlag, med katerimi je najdaljša posvečena jutru (*mane*), ki naj bi nastalo ali zato, ker sonce vzhaja *ab inferioribus locis, id est a Manibus*,⁶⁴ ali pa zato, ker v Lanuviju ljudje *mane* uporabljajo kot pridevnik s pomenom dober (*bonus*).

Kot skozi vse *Saturnalije* tudi tu Makrobij uporablja sedanjik, torej je ustvarjena iluzija, da vse napisano še vedno velja tudi v njegovem času. Vsekakor se je v pozni antiki sistem rimskih magistratur dodobra spremenil in s prepovedjo poganstva so odpadle tudi verske omejitve, povezane z javnimi službami, v kolikor so te sploh še delovale v isti obliki kot v času rimske republike. Tudi dnevnih in nočnih obredov se v 5. stoletju ni več praznovalo. Vse naštetje je veljalo v pozni republiki in ravno iz tega časa izvirajo viri, na katerih ta pasus temelji. V Makrobijevem času so bile to le še antikvarne kuriozitet

4.2 RIMSKO LETO

Daljši del razprave o rimskem koledarju zavzema Pretekstatov govor o rimskem letu in posebnih dneh v njem.⁶⁵ Glede virov tukaj naletimo na podobno situacijo kot pri pasusu o rimskem dnevu. Makrobij sicer navaja številne avtorje, na katerih utemelji svoje trditve, a je jasno, da omenjeni del *Saturnalij* temelji na nekem poznejšem viru, ki je povzegal starejše republikanske pisce. Ohranili sta se dve besedili, ki kažeta tesne vzporednice z Makrobijevim besedilom. Poleg razprave o koledarju iz *Saturnalij*, ki je po obsegu najdaljše, kar

62 *Sat.* 1.3.9. Po *Zakoniku XII plošč* je mož izgubil oblast nad ženo, če je ta v enem letu preživela vsaj tri noči stran od njega. Po Scevoli to ne velja v primeru, če se je žena poročila 1. januarja in od njega odšla 27. decembra, saj bi del tretje noči padel na 1. januar sledečega leta. V tem času je imel december le 29 dni.

63 Od časa po polnoči do časa pred polnočjo, ki ni primeren za delo.

64 »Iz spodnjih krajev, to je Manov« (1.3.13)

65 Krajšo analizo dela, ki je posvečen razvoju koledarja, ponuja Wolkenhauer, *Sonne und Mond*, 260–65.

se je v latinščini ohranilo o rimskem koledarju, prinašata podobno zasnovano, a okrajšano poročilo o tem tudi Cenzorin (19–22) in Solin (34–48).⁶⁶ Vsebinske in jezikovne paralele napeljujejo na to, da so vsi trije avtorji za svoje potrebe uporabili neko starejše delo. Kot najverjetnejši kandidat je dolgo veljalo izgubljeno Svetonijevo delo *De anno populi Romani*,⁶⁷ možno je tudi, da so bili Makrobijeva podlaga *Fasti*, ki jih je Kornelij Labeo napisal v 3. stoletju.⁶⁸

Kot rečeno Makrobij večkrat omenja avtorje, na katerih je temeljil njegov vir. Za ilustracijo njihove pestrosti, zaradi katere so *Saturnalijske* pogosto nepogrešljive vir fragmentov sicer izgubljenih del, lahko navedemo, da se v daljšem pasusu o koledarju (1.12–16) pojavljajo sledeči avtorji: Lucij Cincij (1.12.12, 1.12.13, 1.12.18; Makrobij omenja njegovo delo *Liber de fastis*),⁶⁹ Varon,⁷⁰ ki je največkrat citiran vir oziroma so na njem temelječi pasusi najboljše, Verij Flak (1.12.15, 1.15.21),⁷¹ Fulvij Nobilior (njegovi *Fasti* so omenjeni v 1.12.16, 1.13.21), Pizon (1.12.18), Kornelij Labeo (*Faste* Makrobij omenja v 1.12.20, 1.12.21, 1.16.29), pontifikalne knjige (*Libri pontificum* v 1.12.21, *pontificalis auctoritas* v 1.15.18), Nisus (*Commentarii fastorum*; 1.12.30), senatni sklep o preimenovanju meseca sekstila (1.12.35), Licinij Macer (1.13.20), Antijat (1.13.20), Junij,⁷² Tuditan (*Libri magistratum*; 1.13.21), Kasij (1.13.21), Vergilij (1.14.5 = A. 3.284, 1.16.12 = G. 1.272, 1.16.43 = A. 10.467), Atej Kapito (1.14.5), Katon (*Origines*; 1.14.5), Scevola *pontifex* (1.16.10–11), Umbro (1.16.10), Plavt (*Curculio*; 1.16.14), Gelij (*Annales*; 1.16.21), Kasij Hemina (*Historiae*; 1.16.21), Fabij Maksim Servilijan *pontifex* (1.16.25), Kvint Klavdij (*Annales*; 1.16.26), Ticij (1.16.28), Julij Modest (1.16.28), Trebacij (*Religiones*; 1.16.28), Julij Cezar (*Auspicia* v 1.16.29, *De siderum motibus* v 1.16.39), Granij Licinijan (1.16.30), Tuditan (1.16.32), Kasij (1.16.33), Gemin (1.16.33) in Rutilij (1.16.34). Kornelij Labeo je torej omenjen le trikrat, Svetonij pa sploh ne, čeprav ga kot svoj vir glede dolžine leta v podobnem pasusu citira Cenzorin.⁷³

66 Za Solinovo predstavitev koledarja glej tudi Romer, »Reading the Myth(s) of Empire, 84–87, ki opozarja, da je Solin svoj opis koncipiral tako, da je glavni junak v zgodovini koledarskih reform Avgust in ne Cezar.

67 Wissowa, *De fontibus*, 22–26.

68 Kaster, *Macrobius: Saturnalia*, 125 op. 221. Temu pritrjujejo fragmenti Janeza iz Lidije (*Iohannes Lydus*), ki je napisal izgubljeno delo o mesecih. Wissowa, op. cit., je glede tega menil, da so ekscerpti preveč fragmentarni, da bi dovoljevali kakšne tovrstne sklepe.

69 Makrobij ga sicer konstantno navaja kot *Cingius*. Cf. Kaster, *Macrobius: Saturnalia*, 140 op. 234.

70 Sat. 1.12.13 (*Antiquitates humanae*), 1.13.20 (*Ant. hum.*), 1.15.18 (*Ant. hum.*), 1.15.21 (ni jasno, katero delo je mišljeno), 1.16.19 (*Antiquitates diuinae*; »sicut Varro in augurum libris«), 1.16.27 (*Ant. hum.*), 1.16.33 (*Ant. hum.*).

71 V drugem primeru Makrobij sicer trdi, da je Verija Flaka citiral posredno preko nekega Varonovega dela (*Verrium Flaccum ... dicere solitum refert Varro*), a gre po besedah Kasterja (*Macrobius: Saturnalia*, 185 op. 341) tu najverjetneje za pomoto Makrobija ali njegovega vira, saj je bil v času Varonove smrti Verij Flak še tako mlad, da ni verjetno, da bi ga Varon citiral v katerem izmed svojih del.

72 Makrobij ga imenuje le s tem imenom. (1.13.20)

73 Cens. 20.2. Ta pasus govori o 10-mesečnem letu. Makrobij v podobnem pasusu (1.12.3–5), ki se deloma prekriva s Cenzorinom, Svetonija ne omenja.

Vprašanje natančne koledarske delitve leta je za človeštvo dolgo časa predstavljalo kar precejšen problem. Najmanjšo koledarsko enoto, to je dan, je relativno enostavno definirati in štetje dni ni nekaj posebej problematičnega. Drugače je z letom in z vmesnimi enotami. Vprašanja rimskega osemdnevnega tedna se Makrobij razen deloma z obravnavo nundin, to je tržnega dne, ne dotakne, precej prostora pa nameni mesecem in točni dolžini leta.

Za dnevom je prva naravna časovna enota, ki jo je moč zlahka meriti, gotovo mesec. Pri Rimljanih je bil ta sprva odvisen od luninih men, kar je pomenilo, da je koledarski mesec ustrezal času, v katerem je Luna obkrožila Zemljo. To je za seboj potegnilo dvojje: po eni strani lunini meseci niso vedno enako dolgi in trajajo od 29.26 do 29.80 dni, zaradi česar so tudi na luninih menah temelječi meseci različno dolgi in vsebujejo od 29 do 30 dni.⁷⁴ Drug problem pri zgodnjih koledarjih je predstavljalo dejstvo, da medtem ko sončno leto, torej čas, v katerem Zemlja obkroži Sonce, traja približno 365¼ dni, obsega 12 luninih mesecev zgolj 354 dni. Po nekaj koledarskih letih, ki temeljijo na luninih mesecih, koledarski datumi hitro pridejo v neskladje z letnimi časi, zato je potrebno naravno in koledarsko leto občasno sinhronizirati. Rimljani, kot tudi ostala antična ljudstva, so to počeli s pomočjo interkalacije, torej vstavljanja dodatnih dni v koledar, da česar je prišlo na vsakih nekaj let. Zgodovini koledarja in prizadevanjem po sinhronizaciji koledarskega in naravnega leta je Makrobij posvetil prvi del koledarskega ekskurza (1.12.1–1.15.3).

Tako kot v opisu rimskega dne tudi pri koledarju Pretekstat začne svoje predavanje s kratkim pregledom razmer pri tujih ljudstvih (1.12.2) in se nato posveti skoraj izključno Rimljanom. *Anni certus modus apud solos semper Aegyptios fuit, aliarum gentium dispari numero, pari errore nutabat* so besede, s katerimi začenja svoj govor.⁷⁵ V primerjavi z Egipčani torej ostala ljudstva niso imela tako zanesljivih koledarjev. Makrobij se osredotoča na Grke, ki so imeli 354–dnevno leto, pri čemer kot zanimivost izpostavi, da so imeli Arkadijci le tri mesece, Akarnanci pa šest. Spet drugačna je bila ureditev prvotnega rimskega koledarja, Makrobijeva *Romuli ordinatio*: ta je imel 304–dnevno leto, sestavljeno iz desetih mesecev, ki so se začeli marca in končali decembra. Izmed teh jih je šest imelo po 30 dni (april, junij, sekstil, september, november, december), štirje pa po 31 (marec, maj, kvintil, oktober).

Romul se je, vsaj sodeč po Makrobijevem opisu, mnogo bolj spoznal na vojskovanje kot na koledar: *sed cum is numerus (sc. mensium et dierum) neque solis cursui neque lunae rationibus conueniret, non numquam usu ueniebat ut frigus anni aestiuus mensibus et contra calor hiemalibus proueniret ...*⁷⁶ Kmalu

74 Michels, *Calendar*, 11, op. 11.

75 »Zgolj Egipčani so vedno imeli zanesljiv koledar; ostala ljudstva so se, vsako na svoj način, motila o številu dni v letu.« (1.12.2)

76 »A ker to ni ustrezalo ne teku sonca ne luninim menam, se je pogosto zgodilo, da je hladni del leta padel na poletne mesece in obratno topli del na zimske.« (1.12.39)

je postalo jasno, da leto s samo 304 dnevi, ki je bilo za kar 50 dni krajše od sočasnih grških koledarjev, ni funkcionalno, zato je po Makrobiju Numa po lastnem navdihu ali po grškem zgledu⁷⁷ sklenil letu dodati manjkajočih 50 dni in ga tako izenačiti z grškim. Da bi te dneve uspešno vključil v obstoječi koledar, je tistim šestim mesecem, ki so imeli po 30 dni, odvzel po en dan in tako pridobljenih 56 dni razdelil med dva nova meseca – januar in februar. Nova ureditev je potemtakem s seboj prinesla precej neenakomerno dolžino mesecev. Šest jih je imelo sedaj 29 dni, štirje 31, dva pa vsak po 28. To rimsko ureditev naj bi posnemala tudi okoliška ljudstva, a s to razliko, da so se pri njih izmenjevali meseci z 29 in 31 dnevi.⁷⁸ Rimsko leto je postalo torej enako dolgo kot grško in je obsegalo 354 dni. *Paulo post* je Numa svojo ureditev še dopolnil. *In honorem imparis numeris, secretum hoc et ante Pythagoram parturiente natura*,⁷⁹ je januarju dodal en dan, tako da so imeli po novem vsi meseci razen februarja liho število dni in da je tudi vsota vseh dni v letu dala liho število, namreč 355.⁸⁰

Rimljani so torej svoj koledar skoraj povsem uskladili z grškim, ki je temeljil na luninih mesecih, zato so od Grkov prevzeli tudi navado interkalacije dodatnih dni na vsakih nekaj let, s čimer so skušali uskladiti lunarno in solar- no leto. Grki so torej ta problem reševali ne s prilagoditvijo dolžine mesecev v svojem koledarju, temveč z interkalacijo devetdesetih dni, ki so jih razdelili na tri mesece, v osemletnih cikliih.⁸¹ Rimljani so poskušali to uveljaviti tudi v svojem koledarju, a nekaj časa niso upoštevali tega, da je imelo njihovo leto en dan več kot grško. Sprva so torej skupno interkalirali po 90 dni v osemletnih cikliih, a ne naenkrat. Na vsaki dve leti so v koledar vstavili izmenično po 22 ali 23 dni, kar je v pomenilo, da je koledar vsakih osem let prehiteval za osem dni.⁸² Ko so končno spoznali to napako, so jo sklenili popraviti tako, da so med vsakim tretjim osemletnim ciklom namesto 90 interkalirali le 66 dni in s tem izničili 24 odvečnih dni, ki so se nabrali do tedaj.⁸³ Grki so interkalirali dodatne dneve ob koncu zadnjega meseca v letu,⁸⁴ čemur so sledili tudi Rimljani in dodatne dneve vstavili v svoj zadnji mesec, torej v februar.⁸⁵ Druga- če kot Grki pa dni niso vstavili na konec meseca, temveč po koncu praznika terminalij, to je po 23. februarju. Interkaliranim dnem je sledilo še preostalih pet rednih februarskih dni. Nadzor svečenikov nad koledarjem in še posebej

77 Sat. 1.13.1.

78 Sat. 1.13.4.

79 »Na čast lihega števila, katerega skrivnost je narava izdala še pred Pitagoro.« (1.13.5)

80 Sat. 1.13.5.

81 Sat. 1.13.9-10. Podobno Solin. 1.42, cf. Cens. 18.4.

82 Sat. 1.13.11-12.

83 Sat. 1.13.13.

84 Sat. 1.13.14. Makrobij tu citira Glavkipa.

85 To se sicer ne sklada z Makrobijevo trditvijo, da je Numa začetek leta prestavil na januar. Cf. 1.13.3.

nad interkaliranjem Makrobij razlaga s tem, da je zaradi raznih zadržkov veljalo, da se leto ne sme začeti z nundinami oziroma da se je treba izogniti temu, da bi bile na isti dan nundine in none, saj naj bi to pomenilo nesrečo in spodbujalo ljudski nemir. Da bi se izognili tema dvema slučajema, so bili svečeniki zadolženi, da interkalirajo dneve po lastni presoji.⁸⁶

O tem, kdaj so začeli Rimljani z interkalacijo, Makrobij kljub predhodni trditvi, da je zanjo zaslužen Numa, ne more podati dokončnega oziroma zadovoljivega odgovora. Med rimskimi avtorji, ki jih navaja v pasusu, posvečenem temu vprašanju (1.13.20–21), namreč o začetkih interkalacije ni obstajal nek konsenz. Po mnenju Licinija Makra naj bi bil njen začetnik Romul, Antijat navaja Numo, Junij omenja Servija Tulija, Tuditan in Kasij omenjata, da je interkalacijo uvedla komisija decemvirov, ki je sestavila *Zakonik XII plošč*, Fulvij meni, da je bil njen začetnik konzul Manij Acilij Glabrio,⁸⁷ interkalacijo pa naj bi omenjal tudi že nek zakon iz 5. stol. pr. Kr. Makrobij spisek teorij o začetku interkalacije zaključuje z besedami *haec de intercalandi principio satis relata sint*;⁸⁸ nikjer se torej ne izjasni, katera teorija je zanj najbolj sprejemljiva oziroma verjetna. Jasno je le to, da sistem interkalacije zaradi samovoljnosti svečenikov, *qui publicanis proferru uel imminui consulto anni dies uolebant*,⁸⁹ ni deloval.

Makrobij nato preide k zadnji fazi ureditve rimskega koledarja, k Cezarjevi reformi (1.14.2–12). O tem, na koga se je Cezar pri svoji reformi zanašal, Makrobij ne poroča, omenja le nekega – sicer neznanega – pisarja Marka Flavija.⁹⁰ Cezar se je najprej odločil končati zmedo zaradi nepravilne interkalacije, ki je privedla do velikega neskladja med koledarskim in sončnim letom. Leto 46 pr. Kr., t. i. *ultimus annus confusionis*, je imelo zato kar 445 dni, kar je omogočilo, da je bil koledar spet usklajen s sončnim letom. Koledarskemu letu je nato po zgledu Egipčanov dodal deset dni in določil, da se mora vsake štiri leta interkalirati dodatni dan v isti mesec, in sicer na isto mesto, kamor so dodatne dni interkalirali že v preteklosti.⁹¹ Deset novih dni je med obstoječe mesece razdelil takole: januarju, sekstilu in decembru je dodal po dva dneva, da so imeli ti meseci sedaj 31 dni, aprilu, juniju, septembru in novembru pa je dodal po en dan, s čimer so imeli ti meseci 30 dni. Februar je pustil pri miru, prav tako marec, maj, kvintil in oktober, in take dolžine mesecev veljajo še danes. Teh dni pa v mesece ni vstavil kar kamor koli, ampak je želel iz verskega spoštovanja do prazničnih dni ohraniti stari položaj non in id v mesecih, zato je dodatne dni vstavil šele po idah ob koncu meseca, ko so se že zaključile verske svečanosti (*feriae*).⁹²

86 *Sat.* 1.13.16–19.

87 Konzul leta 191 pr. Kr.

88 »O začetku interkalacije bodi to dovolj.« (1.13.21)

89 »Ki so želeli v korist pobiralcev davkov leto podaljšati ali skrajšati.« (1.14.1)

90 *Sat.* 1.14.2, glej Kaster, *Macrobius: Saturnalia*, 166 op. 301.

91 *Sat.* 1.14.6.

92 *Sat.* 1.14.9.

Cesarjeva ureditev prestopnih let je povsem logična in ji danes brez večjih težav sledimo. Njegova koledarska reforma je bila javno objavljena z ediktom,⁹³ vendar pa je moral rimski koledar dokončno spraviti v red šele Avgust. Svečeniški so namreč zaradi inkluzivnega štetja namesto na vsaka štiri leta dodatni dan kar 36 let interkalirali na vsake tri leta. Ko je postal problem očiten, je koledar prehiteval za štiri dni. Avgustova rešitev je bila, da se je za dvanajst let prekinila interkalacija, ki se je odtlej dosledno izvajala na vsaka štiri leta.⁹⁴

5. ANALIZA MAKROBIJEVEGA PASUSA O KOLEDARJU

Zgodovina rimskega koledarja, kot jo predstavi Makrobij, je precej zgoščena in deloma tudi napačna.⁹⁵ V obravnavanem pasusu je kljub temu po najboljših močeh v skladu z razpoložljivimi viri popisal rimska prizadevanja po uskladitvi umetno ustvarjenega koledarja z naravnim letom.

Problematična sta že sama pojma Romulovo in Numovo leto, ki ju Makrobij uporablja. Ni namreč jasno, kdaj točno so Rimljani uporabljali taka koledarja, kot se pripisujeta prvima rimskima kraljema. Glede Romulove ureditve se večina antičnih virov strinja, da je leto trajalo 304 dni in imelo le 10 mesecev, začevši z marcem,⁹⁶ vendar je tu potrebno poudariti, da je kakršno koli utemeljeno sklepanje možno le o t. i. Numovem koledarju s 355–dnevnim letom, ki dejansko predstavlja republikanski koledar, kakršen je veljal pred Cesarjevo reformo. Glede zgodovine rimskega koledarja še danes vladajo določena nesoglasja, poleg tega je vedno potrebno imeti v mislih, da so vsi podatki, ki jih viri prinašajo o koledarju, iz obdobja republike in da – vsaj literarni viri – pogosto za nazaj projicirajo kasnejše predstave Rimljanov o svojem koledarju, ki pa ne ustrezajo nujno njegovemu zgodovinskemu razvoju. Tako je moč za 304–dnevno leto z desetimi meseci pokazati, da gre za vsoto dni prvih desetih mesecev julijanskega koledarja in s tem za kasnejšo literarno stvaritev.⁹⁷ Obstoj 10–mesečnega leta je poleg tega retroaktivno postuliran na podlagi imen za mesece. Ti se res končujejo z decembrom (»desetim mesecem«), kar pa ne pomeni, da prvotno rimsko leto ni imelo dvanajstih mesecev.⁹⁸ Čeprav

93 *sic annum ciuilem Caesar ... constitutum edicto palam posito publicauit.* (1.14.13)

94 *Sat.* 1.14.13-15.

95 Temeljno delo, ki obravnava predjulijanski koledar, ostaja Mommsen, *Die römische Chronologie bis auf Cäsar*. Za primerjavo z Makrobijevo predstavitevijo so relevantne strani 8-109. Poleg zgoščenega prikaza v Samuel, *Chronology*, 153-170 in v Bickerman, *Chronology*, 43-50 ostaja najboljši prikaz Michels, *Calendar*. Za t. i. Numov koledar cf. tudi Michels, »The Calendar of Numa«. Novejši prikaz ponujata Rüpke, *Calendar*, in Feeney, *Caesar's Calendar*.

96 Samuel, *Chronology*, 167.

97 Rüpke, *Calendar*, 23. Drugače npr Samuel, *Chronology*, 168, ki meni, da je imelo rimsko leto sprva res le 304 dni.

98 Cf. Allen, »Early Roman Calendar«, 164.

Makrobij (1.12.3–5) kot nesporno zapiše trditev, da je imelo rimsko leto sprva 10 mesecev, je iz paralelnega pasusa pri Cenzorinu (20.2) jasno, da sta vsaj Licinij Macer in Fenestela zagovarjala trditev, da je imelo leto vedno 12 mesecev. Za primitivna ljudstva ni nič nenavadnega, da upoštevajo le tisti del leta, ki je primeren za poljedelstvo in vojskovanje, v čemer najbrž temelji kasnejše prepričanje Rimljanov, da so sprva poznali le deset mesecev.⁹⁹

Tudi predstava, da se je leto začinjalo z marcem, torej z začetkom pomladi, ko se je začela poljedelska in bojna sezona, je deloma izpeljana iz imen mesecev, k njeni utrditvi pa je lahko botrovalo tudi dejstvo, da so se februarja praznovale terminalije, ki naj bi naznanjale konec leta. Različni začetki leta v koledarskem letu – spomnimo se npr. zgolj na diskrepanco med sodobnim šolskim in koledarskim letom – niso nič nenavadnega in danes se zdi, da se je rimsko leto že od samega začetka začinjalo januarja.¹⁰⁰ Po Makrobiju se je torej leto sprva začinjalo marca, na januar pa naj bi začetek leta prenesel Numa, kar je v svoji biografiji drugega rimskega kralja trdil tudi Plutarh.¹⁰¹ Kot možen datum premika začetka leta na januar se v literaturi navaja dejstvo, da sta konzula leta 153 pr. Kr. prvič nastopila službo 1. januarja, kar pa samo po sebi ne pomeni nujno tudi predstavitev začetka leta, saj pred tem konzuli svoje službe niso nastopili ob fiksno določenih datumih.¹⁰²

»Numova ureditev« torej predstavlja sistem republikanskega koledarja, kot je veljal do Cezarjeve reforme. Leto je imelo 355 dni – dan več od primerljivih grških koledarjev, kar Makrobij pripisuje naklonjenosti lihemu številu. V istem stavku (1.13.1) je omenjen tudi Pitagora in resnično je liho število veljalo za srečno ter bilo povezano s pitagorejci. Do povezave te koledarske reforme s pitagorejci je lahko prišlo po letu 181 pr. Kr., ko so bili »odkriti« zakopani Numovi spisi, ki so dokazovali, da je bil drugi rimski kralj resnično filozof, neke vrste pitagorejec *ante litteram*.¹⁰³ Danes seveda ni mogoče z gotovostjo trditi, kdaj se je pojavilo 355–dnevno leto, vendar trditev, da je v ozadju domnevna blagodejnost lihih števil, ni povsem neverjetna.¹⁰⁴

Če je prvotni rimski koledar obsegal 12 lunarnih mesecev, ki so se orientirali po luninih menah, je zaradi neskladja takega leta s sončnim prišlo do reforme, ki je dejansko ukinjala lunarne mesece. 12 lunarnih mesecev namreč

99 Bickerman, *Chronology*, 45.

100 Rüpke, *Calendar*, 23. V rimski družbi je obstajalo več načinov delitve leta: koledar je sprva odražal lunarno leto, potem solarno, obenem je za kmete na podlagi opazovanja letnih časov in vremenskih pojavov veljalo predvsem kmečko leto. Za versko življenje je bila pomembna delitev leta glede na verske praznike, spet drugačna delitev je bila pomembna za trgovino. Ti različni koncepti istega leta so lahko predpostavljali tudi različne začetke. Republikanski koledar je te delitve upošteval na različne načine. Cf. Wolkenhauer, *Sonne und Mond*, 155 isl.

101 *Sat.* 1.13.3; *Plut. Num.* 18–19.

102 Samuel, *Chronology*, 164 op. 4.

103 Pri Rimljanih se je v obdobju republike zakoreninilo prepričanje, da je bil Numa Pitagorov učenec, kar npr. zanikata Cicero (*Rep.* 2.28, *Tusc.* 4.3) in Livij (1.18).

104 Rüpke, *Calendar*, 38–39.

skupaj nanese povprečno 354 dni, kolikor je trajalo grško leto. Ker je bilo zaradi uskladitve koledarskega leta s solarnim potrebno na vsaki dve leti interkalirati 22 ali 23 dni, torej manj kot en lunaren mesec, se meseci niso več skladali z luninimi menami, zaradi česar je bil rimski koledar na poti k solarnemu letu.¹⁰⁵ Viri so si enotni v tem, da je do interkalacije prišlo konec februarja, po terminalijah. Cenzorin (20.6) je to preciziral z navedbo, da so bili dnevi dodani *inter terminalia et regifugium*, torej med 23. in 24. februarjem. Starejša literatura je domnevala, da je do interkalacije vedno prišlo po 23. februarju in da je imel tako interkalirani mesec (*mensis intercalaris*) izmenično 27 ali 28 dni (22 oz. 23 interkaliranih dni + 5 februarskih dni po 23. februarju). Danes se konsenz nagiba k misli, da je imel interkaliran mesec vedno 27 dni, a da so bili dnevi v letih, ko je bilo potrebno interkalirati 23 dni, dodani po 24. februarju.¹⁰⁶

Naslednja in zadnja etapa v razvoju rimskega koledarja je prišla s Cezarjevo reformo. To Makrobij povsem korektno opiše, četudi ne navede povsem natančno, na koga se je Cezar zanašal za pomoč pri pripravi reforme. Komisije, ki jo je sestavil in ki je pod vodstvom Sosigena¹⁰⁷ po egipčanskem zgledu pripravila nov koledar, Makrobij tako sploh ne omenja, pač pa je v *Saturnalijah* imenovan nek pisar Mark Flavij (1.14.2), ki bi lahko bil *pontifex minor*, kar bi pomenilo, da je pontifikalni kolegij sodeloval pri reformi.¹⁰⁸ Glede konca koledarske zmešnjave Makrobij ne omenja, kako točno je Cezar razporedil dodatne dneve, ki so leto 46 pr. Kr. podaljšali na 445 dni. Izmed ohranjenih virov najjasnejši opis dogajanja ponuja Cenzorin (20.8): februarju je dodal 23 dni, novembru in decembru pa skupaj 67, tako da je imelo to leto skupaj 90 interkaliranih dni.

Svečeniško napako pri interkaliranju Makrobij obravnavana relativno na kratko (1.14.13–15), podobno kot Solin (1.46–47).¹⁰⁹ V zvezi s tem naj omenimo, da je moč na podlagi virov rekonstruirati, da je Cezar po svoji reformi prvo interkalacijo predvidel šele za leto 41 pr. Kr., svečeniki pa so jo izvedli že eno leto prej in potem na vsake tri, namesto na štiri leta. Ker je to trajalo 36 let in je potem Avgust za korekcijo koledarja za 12 let prekinil interkaliranje, je sistem rimskega koledarja, kot si ga je zamislil Cezar, dokončno zaživel šele leta 8 po Kr.¹¹⁰

105 Samuel, *Chronology*, 159–160 in Michels, *Calendar*, 17. Nasprotno meni Chantraine, »Zum römischen Kalender«, 115–116.

106 Michels, *Calendar*, 146–172, zlasti 161. Za nasprotni pogled cf. Chantraine, »Zum römischen Kalender«, 116–118.

107 Plin. *NH*. 18.211–12.

108 Rüpke, *Calendar*, 111. Po drugi strani Wolkenhauerjeva, *Sonne und Mond*, 216, opozarja, da bi lahko pri Flaviju, ki ga omenja le Makrobij, šlo za izmišljeno osebo.

109 Cenzorin te napake ne omenja.

110 Samuel, *Chronology*, 156–57. Zanimivo je, da npr. v *Res gestae* Avgustova korekcija koledarja ni omenjena. Cf. Wolkenhauer, *Sonne und Mond*, 237.

Cezarjeva reforma je imela velik vpliv na Rimljane in njihove naslednike.¹¹¹ Julijanski koledar¹¹² ostaja v splošni rabi še danes in se je z območja nekdanjega Rimskega cesarstva razširil na ves svet. Kot smo videli, je bil predhodni republikanski rimski koledar precej nepraktičen in podvržen samovoljnemu interkaliranju s strani rimskih svečenikov, kar je pomenilo, da so koledarski meseci lahko občasno precej odstopali od ustreznih letnih časov.¹¹³ Svetonij, ki je Cezarjevo reformo tako cenil, da jo je postavil na čelo opisa Cezarjeve preureditve rimske države, npr. poročja (*Jul.* 40.1), da se v neki točki čas žetve ni več skladal s koledarskim poletjem in čas trgatve z jesenjo. Diskrepanco, ki je lahko občasno nastala, najbolj pokažeta dva dogodka z znanima datuma: leta 190 pr. Kr. je prišlo do sončnega mrka, ki je po julijanskem koledarju nastopil 14. marca, po republikanskem pa 11. julija; leta 168 pr. Kr. je ponovno prišlo do mrka, ki je po julijanskem koledarju padel na 21. junij, po republikanskem pa na 3. september.

Cezarjeva reforma je tako prvič uskladila koledarsko in sončno leto, kar je pri Rimljanih povzročilo spremembo odnosa do koledarja. To lahko vidimo na podlagi dveh primerov – Varona in Plinija Starejšega.¹¹⁴ Cezarjev sodobnik Varon je nekaj s koledarjem povezanih vprašanj obravnaval v dveh svojih delih – v spisu *O latinskem jeziku*, ki je bil napisan pred Cezarjevo reformo, ter v spisu *O poljedelstvu*, je bil napisan leta 37 pr. Kr., torej po julijanski reformi. V šesti knjigi dela, posvečenega latinskemu jeziku, Varon obravnava tudi rimske praznike skozi celo leto. Zanimivo pri tem je, da le v treh primerih navede datum določenega praznika,¹¹⁵ sicer pa ga točni položaji praznikov znotraj leta ne zanimajo. Pri tem je treba imeti v mislih, da je bil rimski koledar pred Cezarjevo reformo predvsem civilen koledar, torej se je uporabljal za uradne zadeve ali sklepanje pogodb ipd., in kot smo videli zgoraj, se pogosto ni skladal z dejanskim sončnim letom. Za vsakdanje potrebe je bilo torej do neke mere vseeno, na kateri dan v letu so padli prazniki, saj se je to lahko spreminjalo iz enega leta v drugo, poleg tega so bili ljudje zaradi nenatančnosti republikanskega koledarja navajeni spremljati zvezde in se na ta način orientirati v letu za stvari, kot so bila poljedelska opravila. V tem pogledu je Varonov odnos do koledarja podoben Katonovemu, ki je v svojem kmetijstvu posvečenem spisu točne koledarske datume prav tako uporabljal zgolj za uradne potrebe, torej za sklepanje poslov ipd. Prav tako je zanimivo Polibijevo opažanje (19.14 in nasl.), da mora general temeljito poznati gibanje zvezd in zodiak, da lahko

111 Kratek pregled tega je v Feeney, *Caesar's Calendar*, 196–201.

112 Seveda je danes poznan kot gregorjanski koledar, poimenovan po papežu Gregorju XIII, ki je v 16. stoletju spremenil pravilo glede interkalacije prestopnih dni in ponovno uskladil koledar s sončnim letom.

113 Cf. Prav tam, 193–94.

114 Prav tam, 198–200.

115 Prav tam, 199 op. 146 (na str. 296).

pravilno načrtuje premike svojih enot, uporabe koledarja (grški koledarji so bili seveda prav tako nezanesljivi kot rimski) pa v tem pasusu ne omenja.¹¹⁶

Spremenjen odnos do koledarja, ki ga je prinesla uskladitev koledarskega in sončnega leta, se vidi iz Varonovega dela *O poljedelstvu*. V njem v pasusu (1.28.1), ki omenja, v katerem zodiakalnem znamenju je sonce na dan, ko se začne vsak izmed štirih letnih časov, za te dneve navede tudi točne datume, česar pred Cezarjevo reformo ne bi mogel storiti in zaradi nestabilne narave republikanskega koledarja to tudi ne bi imelo smisla.¹¹⁷ Ista sprememba je razvidna tudi pri drugem, nekoliko kasnejšem avtorju – namreč pri Pliniju Starejšem. Ta je v svojem *Naravoslovju* posvetil daljši pasus (18.201–320) letu, s poudarkom na kmetijskem letu. Kot bi pričakovali glede na naravo Plinijevega dela, vsebuje ta pasus precej več koledarskih datumov kot pravkar omenjeno Varonovo delo, za nas pa je zanimiv zlasti odsek, v katerem obravnava vprašanje, kdaj se sejejo določeni posevki. Plinijevo stališče glede časa setve je bilo, da je treba upoštevati koledar in vreme, vendar na tem mestu (18.205) zapiše, da se nekateri sploh ne ozirajo na vreme, temveč se ravnajo izključno po koledarju. To pred uvedbo julijanskega koledarja seveda ni bilo mogoče.

Četudi je Cezarjeva reforma modernizirala rimski koledar in njegovo uporabnost s tem premaknila iz formalne državne sfere na vsa področja življenja, saj so se Rimljani lahko zanesli, da bodo isti meseci vsako leto padli v isto obdobje in letni čas, pa za razliko od današnjega časa, ko uporabljamo le en koledar, julijanski koledar ni nemudoma nadomestil vseh ostalih. Slednji se je uveljavil na slabo urbaniziranem zahodu cesarstva, na vzhodu pa so številna grška mesta še več stoletij po Cezarjevi smrti ohranila svoje lokalne koledarje, ki se od julijanskega niso razlikovali le po imenih mesecev. Prav tako je potrebno imeti v mislih tudi dejstvo, da so bili številni rimski prazniki, ki so bili zabeleženi v fastih, v prvi vrsti prazniki mesta Rim, ne pa vseh rimskih mest ali celotnega cesarstva, kar je uradnemu koledarju vedno dajalo nekoliko specifičen, na cesarsko prestolnico vezan značaj.¹¹⁸

6. IMENA MESECEV

Ekskurza o koledarju Makrobij ni izkoristil zgolj za sumarno predstavitev razvoja rimskega koledarja, temveč tudi za razlage imen mesecev in predstavitev nekaj z njimi povezanih obredov, zato bo v nadaljevanju na kratko predstavljeno, kaj Makrobij pove o tej temi. Tu se je večkrat posluževal etimoloških in religioznih razlag, ki so bile plod rimske antikvarne literature.

116 Michels, *Calendar*, 16 op. 19.

117 Kot zanimivost navajam Varonove datume: pomlad se začne 7. februarja, poletje 9. maja, jesen 11. avgusta, zima pa 10. novembra.

118 Feeney, *Caesar's Calendar*, 209–211.

O Januarju (1.13.3) pravi, da je ime dobil po dvoglavem bogu Janu, saj se tudi ta mesec ozira nazaj v staro in naprej v novo leto.

Februar (1.13.3) je po Makrobiju poimenovan po bogu Februu, ki nadzoruje obredno čiščenje (*lustratio*), saj je treba februarja državo obredno očistiti.

Za marec (1.12.5–7), ki je bil prvi mesec v »Romulovem« letu, pravi, da je poimenovan na čast Romulovega očeta Marsa. Tega meseca vestalke prižgejo nov ogenj, na Regiji, po kurijah in domovih svečnikov se nameščajo novi lovorovi venci, učitelji dobivajo plačilo za celoletno delo, pobirajo se davki in rimske matrone sužnjem nosijo hrano. S tem naj bi jih vzpodbujale k dobremu delu, tako kot se jim s prinašanjem hrane decembra med saturnalijami gospodarji zahvalijo za dobro služenje.

April (1.12.8–14) ponuja Makrobiju možnost naštevanja več razlag njegovega imena. Po eni izmed možnosti naj bi ime prišlo iz grščine – mesec naj bi se sprva imenoval *aphrilis*, po grški besedi za peno (ἀφρός). Ker se je iz pene rodila Venera, je torej Romul s tem imenom želel počastiti svojo mater Venero, ki ji je namenil drugi mesec v letu. Druga razlaga imena april je, da gre za *aperilis*, za mesec, ki odpira. Aprila se namreč leto otopli, skopni sneg, vreme ni več tako oblačno in rastlinje začenja rasti in brsteti.

Največ prostora zasedajo številne interpretacije, povezane z mesecem majem (1.12.16–29), ki jih za ilustracijo zgolj navajam. Makrobij najprej omeni, da je po mnenju Fulvija Nobiliorja do poimenovanja prišlo po Romulovi delitvi ljudstva v dve skupini, *maiores* in *iuniores*. Na čast prvih je bil poimenovan maj, na čast drugih pa junij. Po mnenju drugih naj bi Rimljani ta mesec prevzeli iz Tuskula, kjer obstaja bog Maj, ki je identičen z Jupitrom. Cincij omenja, da je mesec dobil ime po Maji, Vulkanovi ženi, vendar Pizon pravi, da je bil Vulkan poročen z Majesto in ne z Majo. Nekateri pravijo, da je Maja Merkurjeva mati, Kornelij Labeo pa trdi, da je Maja v bistvu boginja Zemlja, ki ji Rimljani pravijo *Bona Dea* (Dobra boginja). Po drugih interpretacijah gre pri tej Maji za Prozerpino ali za neko Favno hčer, ki jo je njen oče hotel posiliti – sprva neuspešno, potem pa se je spremenil v kačo in uresničil svoje nečiste namene. Po interpretaciji tretjih gre dejansko za Medejo.

Za junij (1.12.30–33) Makrobij ponuja le dve interpretaciji – ali je poimenovan na čast Junone – prvotno ime naj bi bilo namreč »junonij«, kakor se je ta mesec imenoval v fastih v Ariciji in Prenestu, ali pa je mesec poimenovan po Juniju Brutu, prvem konzulu po izgonu kraljev.

Julij (1.34) je svoje prvotno ime kvinktil (»peti mesec«) obdržal tudi potem, ko je Numa letu dodal januar in februar, nato pa je bil na predlog Marka Antonija poimenovan po Juliju Cezarju, ki se je tega meseca tudi rodil (12. julija 100 pr. Kr.).

V povezavi z avgustom (1.12.35) je Makrobij pomemben vir, ker citira del senatnega odloka, s katerim je bil sekstil (»šesti mesec«) preimenovan po

prvem rimskem cesarju, ker je ta skozi leta več svojih uspehov dosegel prav tega meseca.¹¹⁹

S preostalimi meseci (1.12.36–37), ki so obdržali svoja prvotna numerična imena, Makrobij opravi sumarno, saj niso omogočali vključitve nadaljnjih etimoloških ekskurzov. Znano je sicer, da so tudi nekateri izmed teh doživeli začasno preimenovanje.¹²⁰ Makrobij v zvezi s tem omenja le september in oktober, ki ju je Domicijan preimenoval v germanik in domicijan (torej je oba meseca poimenoval po sebi), kar je bilo po njegovi smrti razveljavljeno.¹²¹ Iz drugih virov je znano, da so se v rimskem koledarju želeli ovekovečiti tudi drugi cesarji. Neron je po sebi preimenoval kar tri mesece – april, maj in junij,¹²² najobsežnejša pa je bila Komodova reforma, v okviru katere je bilo preimenovanih vseh dvanajst mesecev. Ker Makrobij izmed pravkar naštetih sprememb omenja le Domicijanovo, lahko vir, na podlagi katerega temelji ta del *Saturnalij*, datiramo v čas med Domicijanom in Komodom.¹²³ Prav tako se pri omembi verskih praznikov ali posebnosti v posameznih mesecih omeji le na tiste mesece, kjer bi take stvari lahko služile za etimološko razlago imena, kar pomeni, da o zadnjih šestih mesecih ne pove tako rekoč ničesar¹²⁴

7. KALENDE, NONE, IDE

Drugi del ekskurza o koledarju (1.15.4–16.36) predstavlja razprava o nekaterih posebnih dneh v letu. Zaradi dolžine tega dela se bom v nadaljevanju omejil zgolj na to, kar Makrobij pravi o kalendah, nonah in idah.

Prvotni rimski meseci so bili lunarni in odsev tega so trije posebni dnevi, ki so se zvrstili v vsakem mesecu – kalende, none in ide.¹²⁵ Kalende so bile prvi dan v mesecu, none peti ali sedmi, ide pa trinajsti ali petnajsti. Ti trije

119 Leta 43 pr. Kr. je avgusta nastopil svoj prvi konzulat, leta 30 pr. Kr. je avgusta pokoril Egipt, avgusta 29 pr. Kr. pa je imel v Rimu tri triumfe.

120 O tendencah mogočnih Rimljanov po ovekovečenju lastne veličine s spreminjanjem rimskega koledarja, najsi je šlo za imena mesecev ali za ustanavljanje praznikov, ki so obeleževali obletnice kakšnih pomembnih vojaških zmag, cf. prav tam, 188–9.

121 Cf. Suet. *Dom.* 13.3: *post autem duos triumphos Germanici cognomine assumpto Septembrem mensum et Octobrem ex appellationibus suis Germanicum Domitianumque transnominavit, quod altero suscepisset imperium, altero natus esset.* »Po dveh triumfih pa je prevzel pridevek Germanik in po sebi preimenoval september in oktober v germanik in domicijan, saj je pod prvim imenom postal cesar, pod drugim pa se je rodil.« Ime Germanik je postalo del njegove cesarske titulature po zmagi nad Germani. Znano je tudi, da je senat želel preimenovati mesec september po Tiberiju, oktober pa po njegovi materi Liviji, kar pa je Tiberij zavrnil (Suet. *Tib.* 26.2).

122 Za april cf. Tac. *Ann.* 15.74.1: *tum ... mensisque Aprilis Neronis cognomentum acciperet.* »Tedaj je bil tudi mesec april preimenovan po Neronu.« Novo ime je bilo *Neroneus*. Za maj in junij cf. Tac. *Ann.* 16.12.2. Maj je dobil ime *Claudius*, junij pa *Germanicus*. Vsa tri nova imena izhajajo iz Neronovega uradnega imena *Claudius Nero Caesar Germanicus*.

123 Wissowa, *De fontibus*, 22–23.

124 Po naključju je tudi Ovidij v svojem *Rimskem koledarju* prišel zgolj do polovice leta.

125 O teh dneh Makrobij poroča v *Sat.* 1.15.4–22.

dnevi so prvotno ustrezali trem luninim menam – kalende so pomenile dan po mlaju, ko je postal viden nov lunin krajec,¹²⁶ none so bile dan, ko je bila vidna polovica lune, na ide pa je bila polna luna.¹²⁷ Izmed teh dni sta bila sprva fiksna le dva: kalende so vedno padle na prvi dan v mesecu, ide pa osem dni (po rimskem inkluzivnem štetju devet) za nonami.¹²⁸ Ker lunarni meseci niso vsi enako dolgi zaradi eliptične orbite Lune in ker se med vrtenjem Lune okrog Zemlje obe telesi hkrati vrtita okrog Sonca, dolžina sinodičnega luninega meseca, ki povprečno traja 29.53 dni, variira za skoraj 13 ur.¹²⁹ Zaradi različno dolgih mesecev je tudi datum non variiral in so ga svečeniki določili šele na kalende.¹³⁰ Ti trije dnevi so pomenili tudi osnovo za datacijo ostalih dni v mesecu. Za razliko od današnjega sistema Rimljani namreč dni v mesecu niso šteli od 1 do 31, temveč so jih šteli nazaj od naslednjih kalend, non ali id. Prvotno je imel rimski mesec še en poseben dan, ki je predstavljal nekakšne zrcalne none, *Tubilustrium*, ki je bil osem dni po idah in prav toliko dni pred naslednjimi kalendami, vendar je ta dan v zavesti Rimljanov hitro zamrl.¹³¹

V zvezi s temi posebnimi dnevi Makrobij navaja več zanimivosti. Preden je Gnej Flavij javno objavil rimski koledar, je imel izključen pregled nad njim pontifikalni kolegij (1.15.9). Eden izmed njegovih članov, *pontifex minor*, je opazoval pojav prvega krajca po mlaju. Ko je postala luna vidna (na kalende), je novico sporočil *regi sacrificulo*, s katerim sta skupaj opravila žrtvovanje in sklicala ljudi na Kapitol v bližino *curiae Calabrae*, ki je stala blizu Romulove kočice. Tam jim je pontifeks sporočil, čez koliko dni bodo nastopile none, in v primeru, da je bilo to čez 5 dni, petkrat izrekel besedo *calo*, ki izvira iz grškega glagola *καλῶ*, kar pomeni »kličem«. Če so none nastopile čez sedem dni, je svečenik *calo* ponovil sedemkrat. Dejansko se je formula glasila *calo Iuno Coeuella*.¹³² Od tod naj bi tudi izviral tudi ime kurije (*curia Calabra*), pred katero se je na kalende zbralo ljudstvo (1.15.10–12).

Funkcija non je bila, da so se na ta dan v mestu zbrali okoliški podeželani in od *rexa sacrorum* izvedeli, kdaj bodo tisti mesec potekali verski prazniki (1.15.12). Ide kakšnih posebnih funkcij niso imele. V zvezi s tem lahko rečemo, da je bil ritual, ki ga Makrobij povezuje s kalendami, najbrž kasneje izumljen na podlagi etimološke razlage imena za ta dan in zato ni zanesljivo, v kolikšni meri Makrobijev opis drži.¹³³ Za konec omenimo le, da Makrobij poleg kalend tudi za ide ponuja več etimoloških razlag. Po eni strani naj bi zato,

126 *Sat.* 1.15.5.

127 *Sat.* 1.15.15.

128 Od tod tudi njihovo ime, *sc. a. d. nonum idus*. Cf. Rüpke, *Calendar*, 25.

129 Samuels, *Chronology*, 5–11.

130 Rüpke, *Calendar*, 30.

131 Prav tam, 26 in nasl.

132 Varro, *Ling.* 6.27.

133 Rüpke, *Calendar*, 25.

ker je tedaj vidna polna luna, ime prišlo iz glagola *uidere* (*uidus* oziroma *idus*), po mnenju drugih je ime grško (iz εἶδος, »oblika«). Ime bi lahko prišlo tudi od posebnih ovc (*ouis idulis*), ki so jih Etruščani na vsake ide žrtvovali Jupitru, po Makrobiju pa je najverjetneje njihovo ime izvira iz dejstva, da mesec delijo na pol, saj naj bi v jeziku Etruščanov *iduate* pomenilo *diuidere*, tako kot je *uidua* dejansko *ualde idua* oziroma *ualde diuisa*, se pravi *a uiro diuisa*.¹³⁴

Opis posebnih dni Makrobij zaključí z raznimi prazničnimi dnevi in dnevi, ki veljajo za nesrečne oziroma za ugodne za kakšno stvar. Ker le-ti ne vplivajo na strukturo koledarja, v tem prispevku ne bodo obravnavani.

8. ZAKLJUČEK

Makrobijev ekskurz o rimskem koledarju je v ohranjeni antični literaturi najdaljši strnjen opis, posvečen tej temi. Kot je prispevek pokazal, so Makrobija pri njegovem pisanju vodile predvsem antikvarske težnje. Njegova glavna želja je bila, da je v okviru *Saturnalij*, ki so ponujale zgoščen pregled za poznoantično aristokracijo pomembnih kulturnih tem, ponudil kratek pregled razvoja koledarja in raznih z njim povezanih posebnosti. Kot velja za celotne *Saturnalije*, tudi ekskurz o koledarju temelji primarno na republikanskih virih, četudi prek posrednikov Svetonija in Kornelija Labeona. Lep del navedenega v Makrobijevem času ni več veljal, saj so po prepovedi poganstva številni praznični dnevi izgubili svoj prvoten značaj ali pa so sploh izginili iz rimskega koledarja. Obenem se je do 5. stoletja korenito spremenil tudi sistem rimske uprave, zato številne posebnosti, ki so regulirale delovanje rimskih uradnikov in ki jih omenja Makrobij, tedaj niso več obstajale, saj so primarno sodile v kontekst rimske republike.

Zanimivo je tudi vprašanje, česa vsega Makrobij ne obravnava. Tako nikjer ne omenja, zakaj Rimljani dneve v mesecu štejejo nazaj, nikjer se niti ne dotakne zapletenega vprašanja datiranja let po konzulih, olimpijadah ali *ab urbe condita*. Prav tako se z izjemo nundin nikjer ne naveže na način delovanja rimskega tedna oziroma niti ne omenja, da je kakšna taka koledarska enota sploh obstajala, čeprav bi mu po poganskih bogovih poimenovani dnevi v tednu ponujali možnost za daljše poglavje o razlogih za tako poimenovanje. Obenem je rimski koledar predstavljen kot nekakšna monolitna stvaritev, ki velja za celotno cesarstvo, četudi so npr. grška mesta še v Makrobijevem času deloma ohranila svoje stare koledarje, katerih meseci se ne le po imenu, pač pa tudi po številu dni in po svojem začetku niso ujemali z julijanskim koledarjem. Le-ta je nato ostal v veljavi še dobro tisočletje vse do 16. stoletja, ko je doživel svojo zadnjo korekcijo v obliki gregorijanskega koledarja.

¹³⁴ Sat. 1.15.17.

Kot smo videli, je v določenih ozirih Makrobij problematičen oziroma pomanjkljiv vir za preučevanje rimskega koledarja. Kljub temu je njegov koledarski ekskurz pomemben vir za zgodovino koledarja in predvsem za percepcije, ki so jih imeli Rimljani o svojem koledarju. Danes nobena razprava o rimskem koledarju ne more mimo tega besedila, njegovo vrednost pa so prepoznali že pred 19. stoletjem, ko je vladalo veliko zanimanje za antične koledarje. V srednjem veku je večina ljudi, ki so znali brati in ki so brali Makrobija, posegla po njegovem *Komentarju*, vendar tudi *Saturnalijske* niso ostale povsem brez odmeva. Njihov koledarski del (1.12–15) je bil v 7. stoletju ekscerpiran na Irskem in je nastopal kot samostojno delo z naslovom *Disputatio Chori et Praetextati*.¹³⁵ Neznani avtor je Makrobijevo besedilo mestoma precej skrajšal in izpustil določene preveč poganske konotacije, ki za nekoga, ki ga je zanimalo delovanje koledarja, v 7. stoletju niso imele nobene uporabne vrednosti. Ta ekcperpt je v 8. stoletju v svojih delih citiral Beda, ki naj bi ga poznal prek nekega posrednega dela iz druge polovice 7. stoletja. Že v obdobju renesanse so *Saturnalijske* postale precej bolj priljubljene in brano delo, saj so podobno kot *Atiške noči* Avla Gellija ponujale nekakšen rudnik raznih realij, anekdot in kuriozitet, s katerimi so humanisti lahko obogatili svoja dela in pokazali svojo učenost. Kasneje je vzporedno s prevladujočim mnenjem, da so poznoantična besedila v jezikovnem in umetniškem smislu manjvredna, priljubljenost *Saturnalijske* upadla in še danes ostajajo na obrobju kanona antičnih latinskih besedil.

Matej Petrič, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta;
matej.petric@ff.uni-lj.si

BIBLIOGRAFIJA

- Alle, Bernard. »The Early Roman Calendar.« *The Classical Journal* 43, št. 3 (1947): 163–68.
- Cameron, Alan. »The Date and Identity of Macrobius.« *The Journal of Roman Studies* 56, št. 1 in 2 (1966): 25–38.
- Cameron, Alan. *The Last Pagans of Rome*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Chantraine, Heinrich. »Zum römischen Kalender.« *Hermes* 104, št. 1 (1976): 115–118.
- Feeney, Denis. *Caesar's Calendar*. Berkeley: University of California Press, 2007.
- Freyburger, Gérard, izd. *Censorinus: Le jour anniversaire de la naissance*. Pariz: Les Belles Lettres, 2019.
- Herzog, Reinhart, in Lebrecht Schmidt, Peter, ur. *Handbuch der lateinischen Literatur der Antike. Zv. 6.1 Die Literatur im Zeitalter des Theodosius (374–430 n. Chr.)*. München: C. H. Beck, 2020.
- Holford-Strevens, Leofranc, izd. *Auli Gelli Noctes Atticae*. Oxford: Oxford University Press, 2020.
- Holford-Strevens, Leofranc, izd. *The Disputatio Chori et Praetextati*. Turnhout: Brepols, 2019.

¹³⁵ Za delo glej Holford-Strevens, *Disputatio*, 1–7.

- Hüttig, Albrecht. *Macrobius im Mittelalter. Ein Beitrag zur Rezeptionsgeschichte der Commentarii in Somnium Scipionis*. Frankfurt na Majni: Peter Lang, 1990.
- Jones, Arnold Hugh Martin, Martindale, John Robert, in Morris, J., ur. *The Prosopography of the Later Roman Empire*. 1. zvezek (A.D. 260–395). Cambridge: Cambridge University Press, 1971.
- Jones, Christopher. *Between Pagan and Christian*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014.
- Kaster, Robert, izd. *Macrobius: Saturnalia*. Zv. 1. Loeb Classical Library 510. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2011.
- Kaster, Robert, izd. *Macrobius Ambrosius Theodosius: Saturnalia*. Oxford Classical Texts. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Mayhoff, Karl, izd. *C. Plinii Secundi Naturalis historiae libri XVI–XXII*. Stuttgart: B. G. Teubner, 1892.
- de Melo, Wolfgang, izd. *Varro: De lingua Latina*. Oxford: Oxford University Press, 2019.
- Michels, Agnes. »The Calendar of Numa nad the Pre-Julian Calendar.« *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 80 (1949): 320–46.
- Michels, Agnes. *The Calendar of the Roman Republic*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1967.
- Mommsen, Theodor, izd. *C. Iulii Solini Collectanea rerum memorabilium*. Berlin: In aedibus Friderici Nicolai, 1864.
- Mommsen, Theodor. *Die römische Chronologie bis auf Cäsar*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1859.
- Reynolds, Leighton in dr., izd. *Texts and Transmission. A Survey of the Latin Classics*. Oxford: Clarendon Press, 1983.
- Romer, Frank. »Reading the Myth(s) of Empire: Paradoxography and Geographic Writing in the *Collectanea*.« V: *Solinus. New Studies*, ur. Kai Brodersen, 75–89. Heidelberg: Verlag Antike, 2014.
- Rüpke, Jörg. *The Roman Calendar from Numa to Constantine*. Oxford: Wiley Blackwell, 2011.
- Salzman, Michele Renee. *The making of the Christian Aristocracy. Social and Religious Change in the Western Roman Empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004.
- Samuel, Alan. *Greek and Roman Chronology*. München: C. H. Beck, 1972.
- Wissowa, Georg. *De Macrobiani Saturnaliorum fontibus capita tria*. Breslau: 1880.
- Wolkenhauer, Anja. *Sonne und Mond, Kalender und Uhr. Studien zur Darstellung und poetischen Reflexion der Zeitordnung in der römischen Literatur*. Berlin: deGruyter, 2011.

IZVLEČEK

Članek obravnava koledarski ekskurz iz Makrobijevih *Saturnalij*. To antikvarno delo iz prve polovice 5. stoletja vsebuje dva pasusa, posvečena koledarskim vprašanjem (Sat. 1.3 in 1.12.16), ki sta predvsem zaradi virov, na katerih temeljita, kot tudi zaradi obširnega prikaza še danes nepogrešljiv vir za preučevanje rimskega koledarja. Vsebudeta namreč številne podatke, ki manjkajo v primerljivih pasusih pri Cenzorinu in Solinu. V članku se najprej posvečam avtorju *Saturnalij*, Makrobiju Ambroziju Teodoziju. Po predstavitvi

Saturnalij in njihove strukture se težišče članka prenese na osvetlitev koledarskega pasusa in na njegovo umestitev v *Saturnalije*. V tem delu skušam pokazati, zakaj je Makrobij omenjal določene stvari in v kolikšni meri zapisano drži oziroma je plod kasnejše antikvarne literature, na podlagi katere je Makrobij pisal.

Ključne besede: Makrobij, Saturnalije, rimski koledar, meseci, rimska republika, pozna antika

ABSTRACT

Macrobius' description of the roman calendar

This paper is concerned with the large portion of the first book of Macrobius' *Saturnalia* dealing with the intricacies of the roman calendar. The *Saturnalia*, dating from the first half of the 5th century, is even today an invaluable source for anyone interested in the history of the roman calendar, primarily because it is based on several otherwise lost authors and contains a much fuller and more detailed description of the development of the calendar than similar passages in Censorinus or Solinus. The paper thus offers a presentation of Macrobius, an important 5th century author, and then deals with the structure and content of the *Saturnalia*. Its main focus is an analysis of the description of the roman calendar (*Sat.* 1.3 & 1.12-16). In it I hope to show what led Macrobius to include certain things in his description and to what extent his text is a reliable witness to the history of the calendar.

Keywords: Macrobius, Saturnalia, Roman calendar, months, Roman republic, late antiquity